

KANIZSA VÁROS

TÖRTÉNETE

S

ANNAK JELEN VISZONYAI.

IRTA

HORVÁTH GYULA.

A város czímere.

Kiadja a szerző.

KANIZSÁN,

NYOMATOTT MARKBREITER J. BETŰVEL.

1861.

KANIZSA VÁROS

TÖRTÉNETE

S

ANNAK JELEN VISZONYAI.

IRTA

HORVÁTH GYULA.

A város czimere.

Kiadja a szerző.

KANIZSÁN,

NYOMATOTT MARKBREITER J. BETŰIVEL,

1861.

TEKINTETES

HEGEDÜS JÓZSEF

URNAK,

AZ IRODALOM ÉS MŰVÉSZET

LELKES PÁRTOLÓJÁNAK!

TISZTELETE JELEÜL

A SZERZŐ.

A TISZTELT OLVASÓHOZ!

Mi sem köti le az ember lelkét annyira, mint a régiség: műemlékek s várromok szemlélete.

Szárnyakat adnak ezek gondolatinknak az eltűnt századokba visszazállani, hol ősapánk annyi dicsőséget halmoztak egymásra, hogy felettük a késő ivadék kénytelen bámulatba merülni.

Sajnos! mikép hazánkban a legfontosabb szolgálatokat tett váraknak néhol még alapköveit sem láthatni.

Kanizsa is csak emlékezetben él ma már; a hálátlan utókor nem őrizte meg hajdani nemzeti nagyságunk ezen egyik jelének rommaradványait, a nekünk drága ereklyéket. Hanem fogadókat, kaszárnyákat épített azok honfivérszentelte mohos köveiből, csak az élte-sebb lakosok emlékeznek valamire s róla a fiatal nemzedéknek mesés dolgokat beszélgetnek elferdített hagyományok után, mely ismertető leírás nemlétében kénytelen ily uton szerzett fogalmaival beérni.

A história feljegyezte ugyan lapjaira a hamisítlan valót, de nincs minden embernek alkalma a krónikákban itt-ott heverő adatokat kikeresni, s oly részletesen sehol sincs megírva Kanizsa története, hogy azon logikai renddel csak ugy kényelmesen végig lehetne menni; pedig vajmi szivesen megismerkednék sok ember szülőhelye multjával, hová gyermekkorától óta oly sok édes emlék csatolja.

Egész fontosságában áll előttem a nagy feladat, Kanizsa korábbi viszonyait csak gyenge szinekkel is ecsetelve, öt-hat századon átvezetni az olvasót, ki méltán megvárhatja, hogy kalauza biztos léptekkel haladjon előtte s a nagy ősök fényes cselekvényeinek képét tükörhíven adja vissza.

Bocsássa meg a közönség tollam avatlan vonásait, ha e szerény könyvecske tartalma talán nem fogja igényeit kielégíteni tudni, tekintetbe vévén önzetlen szándékomat s azon körülményt, miszerint a város levéltára, melyben a vezérfonálul szolgálhatandott régi oklevelek voltak, elégett, mi által e müben minden igyekezetem mellett sem nyujthatok át egy tökéletes egészet — mint óhajtottam volna, hanem csak egy kis mozaikot a sok apró töredékből, melynek ha több hordereje nem is, de annyi bizonyosan lesz, hogy az alap nélküli mondák helyett történeti valóságot ad a nép szájába.

Kutatóim valának: Istvánffy, Fessler, Buday történelmi munkáik, továbbá a m. t. akadémia által közelebb

kiadott „Magyar lev. tár,“ Vertler „Történeti adatai“ és a „Die neu eröffnete Ottomanische Pforte“ (Augsburg, M.D.C.XCIV) sat.

Előadásomban regényes rajzok, magasztaló epithetonok helyett magához a puszta tényhez ragaszkodtam; mert azok közt, a kik számára leginkább r-tam, sokan vannak olyanok is, kik a cifra, sallangos szóhalmazt olvasva, boszankodva vetnék félre a fogalmuk körét fölülhaladó irmodoru könyvet.

Ha netán valakinek eszébe jutna e jelentéktelen könyvecskét megbírálni — csak megtisztelne csekélységem iránti figyelmével. Én a kritikától nem félek, sőt szeretem; tanulni nem pirulok, s különben is nincs oly rakott szekér, mire valami ne férne, az én tudomány-szekerem pedig még nagyon üres. De a kritika is csak úgy hozza meg a maga gyümölcsét, ha az gyengéd intő vessző, nem pedig dorong az illető kezében, s ha az író tévedéseit nemcsak korholja, hanem ki is javítja a hibákat, s gyengédten medvetalpakkali czirógatás helyett irodalmi hangon szól az ítész, s végül, ha hangja nem árul el benne tudományt affektáló embert, a ki magát mindenki irányában fő lényesnek képzelvén, kritikájában megfélekedzik céljáról s eszthetikátlan kifejezésekkel elrontja a finomabb ízlésűek étvágyát.

Szerző.

Nagy-Kanizsa eredete s viszontagságai.

Eredetét Kanizsa a hazánk történetében fényes nevet szerzett Kanizsai családtól veszi, mely a mint a históriából tudjuk, már jeruzsálemi András idejében jelentékeny szerepet vitt s magának honfiúi erények által mintegy öt századon át biztosította nemzete háláját.

Részint a harcz véres küzdterén, majd meg ismét a polgári közélet békés mezején találkozunk gyakran e névvel, mignem 1532-ben Kanizsai Ferencben fiágról tökéletesen kihalván a család; annak roppant kiterjedésű jószágai közt e vár is Nádasdy Tamás országnádorra szállt.

Ezen a fehérvári káptalanhoz Zápolya János által küldött s fusítást elrendelő királyi leirat latin eredetijét Lendvay Márton levéltárnok másolta le s adta ki 1799-ben a budai országos levéltárból. Fordításban így hangzik:

„Mi János, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmatia sat. királya, némely hiveinknek Fennségünkhöz intézett kérelmük folytán, nemes és nagyságos Kanizsai Orsolyát, néhai nagyságos Kanizsai László ur leányát s leendő férjét, ha az föltétlen hívünk leendő, a

végből, hogy miután nevezett család férfitagjai az Urban elhunytak, nehogy ezek különféle tartományokban fekvő jószágai ellenségünk Ferdinánd király kezébe jussanak, miből Nekünk ezen zavaros időben igen nagy kárunk lehetne, Orsolya leányt s férjét, nem tekintvén bárminémü dicső emlékezetü elődeink, Magyarország királyai idejében bár kik közt történt s később Fennségünk által is megerősített szerződéseket, néhai Kanizsay László, úgy közelebb elhunyt Ferencz fia összes jószágai, u. m. várai-, kastélyai-, városai-, falui-, pusztái-, szóval: minden jogában valódi fiágoni örökösökül ezennel kinevezzük s az irt javadalmakat mindkét ágon való örököseire mint örökbirtokot átírjuk: melyrenézve királyi levelünkkel parancsolván meghagyjuk s rendeljük Hűségteknek: miszerint Enyerey István magister jelenlétében Orsolyát s annak idejében férjét igtassátok be törvényes embereitekkel a javak birtokába. Ha találkoznának ezen beigtatás ellen tiltakozók, nekünk amint illik, hűségesen megírjátok. Kelt Budán, szent Barnabás apostol ünnepe után való legközelebbi napon, az Úrnak 1532-ik s országásunk 6-ik esztendejében.“

1556-ban hősies védelem után Szigetvár a törökök kezére jutott, kik nemcsak Sziget táját, hanem a messzebb eső vidékeket is folyvást sanyargatták s kitérőseik által tetemes károkat okoztak, mely féktelenség megzabolázására tett intézkedések közt Kanizsa megerősítése is határozatba ment; igen! de ezt Nádasdy Tamás özvegye birta s őt még előbb felkelle híni, hogy adná vagy cserélné el a várat. Ez örülvén a neki sokkal több jövedelmet ígérő borsmonostori apátságnak, épen nem vonakodott érte Kanizsát cserébe adni Maximiliánnak.

E vár a Dráva, Mura és Kanizsa folyók közelében, mely mocsárok, vad cserjék és magas nádasoktól környezve feküdt a jelenlegi Kis- és Nagy-Kanizsa közt s magábanvéve nem igen nagy volt, miután a vár kiegészítő részét a sokkal nagyobb kiterjedésű ugynevezett „Ráczváros“ képezte.

A 12 láb mély és 30 láb széles vár-árok s az egész várat körülövező mocsár miatt majdnem hozzáférhetlen vala.

Építészeti tekintetben nem sok izlést mutat a vár — mint ez képünkön látszik s úgy találjuk, építésénél nem számítottak kényelemre; ámbár a krónikákban néhol palotákról is tétetik említés, azonban ennek semmi nyoma, ha csak még mint magánbirtok nem foglalt magában ilyeseket s ha ugyan foglalt, később templommá vagy egyéb szükséges középületekké alakíttathattak át.

Nagy tévedésben élnek némely történetíróink, kik mint magánépületet említik Kanizsát 1560-ban is, mely mint ilyen, védhelyül nem is szolgálhatott volna. Az ennek ellenkezőjét bizonyító sok adat közül lássuk e magában is elégséges levelet:

Egregie domine amice nobis honorande salutem!
Az nagssagos nadorispan vrvnk irt wolt my nekónk,
hogy az my oltharchy erdönkrwl Kanysa waranak erős-
setessere walamy ffat adnank, my w nagysaganak zol-
galny akarwan, attonk keet zaz zal fat, de ig: hog mi-
kor k; az ffakat elakarya wytetny, előzer az my tyzt
taatoynkat es ispanynkat k: meg kerestesse, hog wk es
jelen legenek, hog többet ne wagianak az myt igertónk,
mynt ennek előtte es myweltek, mert ha kylanben chele-
keznek, az my rdönknek őrzőy wannak, es ha walamy
tertenyk, kyk az erdőt az my tyzt tartoynk hyre nekyl

wagyak, my reánk ne vessenek, ezt akarunk te k: megjelenteny. Et Eadem bene valere optamus, date in nostra Alsó Lyndva, 10. Decembris, 1558.

Ladislaus et Stephanus de Banffy,
de Alsó Lyndva etc.⁴

Vagyis: Az nagyságos nádorispán urunk irt volt minekünk, hogy az mi oltárki erdőnkrol Kanizsa várának erősítésére valami fát adnánk, mi nagyságának szolgálni akarván, adtunk kétszáz szálfát; de így, hogy mikor kegyelmed a fákat el akarja vitetni, először a mi tisztartóinkat, ispánainkat kegyelmed megkerestesse, hogy ők is jelen legyenek, hogy többet ne vágjanak, az mit gértünk, mint ennekülte is miveltek, mert ha különben cselekesznek, az mi erdőnknek őrzői vannak és ha valami történik nekik, kik az erdőt az mi tisztartóink hire nélkül vágják, mi reánk ne vessenek; azt akaránk megjelenteni; sat.

Szemet szurt a törököknél e nekik nagy akadályokra készült erősség, s több izben megkísérték annak elfoglalását; így először 1557-ben a berzenczei törökök megsejditették Taly távollétét s a kanizsaiakat egész Récseig kicsalták fészükből s ott fegyvereseiknek elrejtett nagyobb részével elfoglalva tarták a keresztyén csapatokat, mi alatt a török sereg más felől a gyengén fedezett vár elfoglalására sietett. Ez nem sikerült nekik, mert a magyarok rövid, de elszánt harc után csúfosan visszaverték az ellent.

Ez alkalommal nagy veszteséget szenvedtek a várbeliek. Közölök mintegy 60 elesett, s 130 megsebesült. Ugyanekkor vérzett el a daliás szépségéről országszerte ismert Keglevics Péter is 1571-ben, Thury György kapitánysága alatt ismét sikerült a kanizsai helyőrséget sikra csalni. Jó erővel voltak a törökök,

mit a magyarok csak künn vettek jobban észre. Nyilként repült közéjük a maroknyi csapat élén Thury, s edzett karában sulyos szablyát suhogtatva, kéve módra dőlt előtte a pogány. Mindenki csak a nagyszakállu kapitányt kereste a tömeg közt s mint a hangyák estek neki a spáhik. Három sebtől vérzett már a jeles bajnok, s mintha minden sebnél újabb lelkesedés szállná meg, oroszlányi erővel aprítja a kontyos vitézeket; de ezek nem ritkulnak, sőt miként eső után földből a gomba, úgy nőnek körülötte, újabb-újabb nyilást ütven a hősi testen. „Csak a vezért, csak a vezért,“ hangzik törökül minden oldalon — Száz arany egy fejért sok pénz gondolák, ennyi jutalomért csak lehet egy szegény müzülmánnak nyomorult életét koczkára tenni. —

Thury alatt ágaskodik habzó méne s két első lábával szinte segíteni látszik gazdájának; hasztalan fárad ember s állat — a tulnyomó erő ellen nem lehet tovább küzdeni; Thury arcza halványul, teste ingadozik s elvesztve az egyensúlyt, hörögve hull alá lováról. Egy pillanat alatt már póznára lön szurva a fej, hogy annak látása megrémítse Thury katonáit. A hatás természetesen nagy volt. Most már nem hallgattak hadnagyaik vezényszavára, hanem rendetlen futásban kereste ki-kí menekvését. Sokan levágattak vagy a feneketlen iszapba fuladtak. A kiket pedig elfogtak, iszonyon kínzások közt végezték ki. Néme-lyek orrát, fülét metszetvén le a foglyoknak s ilyen megcsonkított testtel küldék haza őket övéikhez.

Thury György halála nagy megilletődést szült az egész hazában, melynek ő oly sok fontos szolgálatot tett életében. Első Ferdinánd és Maximilián alatt élt. 1544-ben Ság várában lakott, mely évben a törökök

Balassa Menyhártot Léván megtámadták; az ágyu szóra ő is oda sietett s nagy része volt az ostrom visszaverésénél. Jelen volt ő a palásti mezőn is. a törökök ellen való szerencsétlen hadban, a hol is az olaszok általa menekültek ki a török fogságból; innét ment 1563 ban Maximilián koronázására Pozsonba s a rendezett olympiai játéknál Gyulafy ászlóval bajt vívott. Sok volna az i tteit e helyen elmondani.

Álljon itt jellemzésére e régi latin vers:

Quem pictura refert? Turi ille, Georgius ille est,
 Cujus adhuc pavidus nomine Turca tremit
 Hoc vultu profugos terrebat saepius hostes,
 Canisae tutans fortiter arcis opes.
 Concidit Hungariae turris formido Getarum,
 Heu! quantum secum roboris illa tulit
 Est aliquid proprio patiam servare cruore
 Hic cruor aeterni nominis instar erit.
 Quem non ulla dies memori delebit ab aevo
 Hanc famam serae posteritatis habet.

1573-ban épen hamvazó szerdán elfoglaltatott a Ráczváros. Az őrség még azon mámoros volt a huszagyókeddi tivornyázástól. Az ellen kilesè ez alkalmas pillanatot, s rövid ellentállás után kezükbe került a város. Takaró Mihály hadnagyot egy házba szorították, s minthogy különben nem árthattak neki, szalmát dugtak be a házba, azt meggyújtották, melynek füstje megfulasztotta Takarót. Ugyan ez alkalommal Pozsgai Tamás nevű tisztet — midőn biztonság végett pénzét elakarná ásni, a törökök elfogták s magukkal vitték Konstantinápolyba s ott őtet tengerbe vetették. Most már örült az ellenség, hogy milyen könnyű szerével fogja ő a várt hatalmába ejteni. Létrák alkal

maztattak a falakhoz, melyeken már néhányan be is jutottak a belső várba. „Allah Allah!“ hangzik. De a kanizsaiak sem veszik a dolgot tréfának, körül kerítik a törököket s annyira tönkre juttatják azokat, hogy igen sokáig nem volt a berzenczei basánk kedve Kanizsát háborgattatni.

1587-dik évben a szigeti basa, a mohácsi és pécsi főnökökkel 5000 ember kíséretében barangolták be Zala vidékeit, s hét falu lakóit hurczolták el magukkal rablánczokra fűzve; irtózatos képét hagyván hátra a lángbaborított falvak- s letarolt mezőknek. Már Kanizsához közeledének, azt ostrom alá veendők. — Csakhamar ott termett Zrinyi Batthyányival s hosszú küzdés után 3000 török hullott el kard által vagy fuladt a vízbe. Ezek közt Sinán basa is. — Casan megszökött s ezért Konstantinápolyban császára parancsára megfojtatott.

Sikertelen volt 1591.- és 1592-ben Hassan basa minden törekvése, nagy veszteséggel veretett mindig vissza Kanizsa ostromától. 1599 mint egy előhírnöke volt a bekövetkezendő veszedelemnek. A török foglyok felgyújták a külvárost, mely körülmény nagy kárat okozott.

1600. év őszén újra ostrom alá vették Kanizsát, midőn Rudolf császár meghallva a veszélyt, Mercoeur Fülöp herczeg vezénylete alatt 25,000 fegyverest küldött annak felszabadítására. Jelen voltak még: gróf Chaligny (francia), Kolonics és Herberstein altábornokok.

A sereg nem tudni mi okból, nem ment egyenesen rendeltetése helyére, hauem jó ideig a Balaton partján tanyázott, úgy, hogy az alsóbb rendű tisztek, és közemberek már zúgolódtak a hosszas veszteglésért,

mert elfogyott az élelem, s lovaik takarmány hiányában dügleni kezdtek, ellenben a 60,000 fönyi török tábor a legnagyobb kényelem közt dörgette ágyuit a vár alatt.

Mig így idöztek, egy rongyos kinézésű vándor közeledék a tábor felé, gyanus külseje kémet árult el benne, mi nem sokára valószínűséget is nyert, a mennyiben a vezér elé vezettedvén, megvallá kilétét s elmondá: hogy ő nem megbizás folytán vállalá magára e veszélyes szerepet, hanem egyedül saját akarata következtében kíván a keresztény seregnek ily módon szolgálni.

Ettől tudták meg, mily szorongatott helyzetben vannak a várbeliek s hogy az ostromműveletek már az aknázásig mentek. Szerencse, hogy pár lábnyi ásásra azonnal víz tolu fel, s ebbeli fáradságukat megsemmisíti.

A mondottakból látta a herczeg, mikép további kérésük szomorú következéseket vonhatna maga után, kiadta rendeleteit, s szeptember 21-én megindultak. 23-ik szeptember hajnalán már közel voltak Kanizsához, hol a beláthatlan török tábor örtüzeinek alvó félben levő szikrái bádjadtan pislogtak át a köd sűrű fátyolán, mely lassankint elenyészve, egyes alakok kezdtek abból kibontakozni, s hallani leheté az álmosan szédelgő imámok órakiáltásait. Aztán a nap előbujt a hegyek mögöl s ragyogó sugarai vakító fényvel aranyozták meg az erdősűrű lándzsák hegyeit. A megszámlálhatlan sokaságu sátrak közül különösen ki-tűnt egy rendkívüli nagyságn. Tetején arany kupcsillámlott, s e körülmény bizonyítá, hogy az a hatalmas Ibrahim basáé lesz. Minden sátor közt ez volt a legpompásabb s körüle megkettőztetett őrség állott

A sátor előtt hosszú rudra véres emberfő volt feltűzve. Tegnap fogtak el egy kémet a várból, s rettentő például négy darabra vagdalva, különböző helyen függesztetének ki tagjai.

Az előörsök már alig valának egymáshoz pár száz lépésre s egyes puskalövések után megütköztek. Mindkét részről kitartással folyt a csatározás, de végre Chaligny francziái kénytelenítve lönek visszavonulni.

Ezalatt a sorok folytonos erősítést nyertek, melyek a törökök jól begyakorolt lovasai által szorosan körülfogatának, s őket úgyszólván ugyanazon helyen csatára kényszeríték.

Gróf Tylli ezredes parancsot vön Chaligny baloldalánál venni állást, hogy a különített (detasirt) hadi közlekedést fenntarthassa. A baloldalnál fekvő völgy torkából egyszer csak tódul elő a töméntelen janicsár, s egyenesen Herberstein hadosztályát akarja a sereg zömétől elszakasztani.

Mint egy érczajtó álltak ellent a császáriak dühös megrohanóiknak s a rendet megtartva hatalmasan visszaverték a janicsárokat. Az előbbieket elkapattak látszólagos győzelmüktől s eszeveszetten iramodának a megfutamodott ellen után.

A kergetők közt látjuk legelől Tylli ezredet, a mint aprite a megfélemedett csordát, s nagy lelkesedésében eszre sem veszi — hogy meg van löve. Rátékint a nyilvesszőre, s boszusan rántja ki testéből, hogy azzal a vele szemközt jövő agát vendégelje meg. Az aga csakugyan meghalt, de ő is aléltan bukott le lováról.

A derék vértések győzelmet vívtak ki az nap,

melyet meglehet, drágán kellendett megfizetniök, ha a mérsékelt természetű fővezér az ellen tömegébe hagyja őket nyomulni. —

Örömtől sugárzó arczczal közeledik most a herczeg Tyllihez, kit kapott sebei daczára újra lovon látunk; hosszasan megszorítá jobbját, s nem találva méltó szavakat, könnyecseppekkel tolmácsolá neki há-láját. —

Tylli a sok vérvesztés miatt súlyosan megbetegült, s orvosai nem engedék többé csatába menni.

Hasztalan volt a császáriak részéről minden tö-rekvés újabb babérokat aratni, az ellen roppant ere-jével szemben erről többé szó sem lehet. Visszavo-nultak minden eredmény nélkül. —

Leverőleg hatott a várbeliekre a császáriak visz-zavonulásána! hire, bátorságuk megcsökkent s a védelemre többé nem is gondoltak. Ehez járult még az is, hogy a várőrségből az ellen táborába szököt-tek a vár állapotát elárulták, melynekfolytán Para-deiser György várparancsnok 1600. évben october 22-én feladta Kanizsát, s e miatt Bécsbe haditanács elé állíttatott társaival egyetemben. Ez ellen tett óvása semmit sem ért. A főügyész elmondá a tény állást, s a honárulás vádjával, bélyegzett bünösök fejére ha-lált kért. Paradeiser elakart szökni, s mind a mellett, hogy szolgálja ruhájába öltözve mesterségesen eltorzi-totta magát, mégis felismerték s rajta az téletet a bécsi „Hof“ téren végrehajták; először kezei, azután feje üttetvén le. Nuzs Pongrácz kanizsai őrmester, mivel a törökökkel czimborált, nyelvétől fosztatott meg s csak azután akasztották fel.

1661. vége felé Ferdinánd főherczeg felsőbb megbizás következtében Kanizsa alá vezette seregét.

Lovasai többnyire a bemenetek közelében helyeztetek el, pedig egy csapat magyar gyalogsággal a közeli fekvő hegyek alá huzódott.

Az első két hétben háborgatlanul maradtak az ostromlók, de azután rendetlen török csapatok mutatkoztak, melyek az előőrseket megtámadták, hogy azok messzire terjedő kémléléseit gátolják.

A háttérbe rendelt csapatok erre elkezdenek üldözni s száz török harsogja — „árulás, árulás!“ Csakugyan így állt a dolog. Egy cseh származásu katona elárulta fekvésüket s az ellenséget hátuk mögé vezette. Gassion ezredes jelenté miszerint körülbelül százötvenre megyik czirkáló ozmanok száma s hogy már nagyobbrészt szét is verettek. Minden áron törekedtünk ugymond legalább egyet közölök elevenen elfogni, kitől a várbeliek mikénti állását kitudhattuk volna, de hiába! lovaik utolérhetlenek.

A bekövetkezett estve miatt felhagytak hadi műveleteikkel, s ki-ki iparkodott a nap fáradalmaiból kikapihenni.

Vig beszélgetés közt telik az idő a főherczeg fényesen világított sátorában, a tiszték napi kalandjaik mesélgetésével mulattatják egymást „Igyunk“ mond a főherczeg, ugyis talán utólszor tesszük ezt, ki tudja, mit hoz a legközelebbi óra?! s azzal felemeli a nehéz arany billikomot s folytatja „no urak, epohár felséges császáruk, Maximilián egészségére!“ s azzal mindnyájan fenéig üriték serlegük gyöngyöző tartalmát. — Még jól le sem vették ajkaikról a serleget, midőn egy ágyugolyó csörömpölve szórja le a mellék szekrényenlevő edényeket. A jelenlevők közül soknak elmúlt vidorsága

e nem várt jelenetre, csak Ferdinánd ajkai vonódtak gúnyos mosolyra, s újra kezdé „Ez már a tüzér, a ki így irányoz! — valóban megérdemli, hogy rá is köszöntsünk“ A herczeg eme szavaira egy újabb ágyugolyó felelt; tisztjei szétugráltak s csak ő maga maradt benn a kétszeri lövés által most már igen szelíüssé lett sátorban, s boszongkódva hagyá azt el.

A tiszték szemlére mentek s előkészíték a sereget a más napi ostromra; mely sajnos! meg sem kezdehetett a nedves idő által felfakasztott posványok miatt. Még gyalog is térdig sülyedtek a réteken, hát az ágyuk és lovasság használata kinek juthatott volna eszébe? Az élelem hiányát is kezdték már napról napra érezni, mivel a számukra érkezett szállítmány mindig a törökök által emésztetett fel. Ostrom munkálataik csak addig terjedhettek, meddig a föld homokos volt, ezen tulmenni pedig csak a legszárazabb nyárban lehetendett.

A tiszték látták e haszontalan munkát és sürgetve kérék a főherczeget, vonuljon vissza a sereggel, nehogy az végletekig jusson, de ez egyre csak Mátyás herczeg jövetelével vigasztalta őket.

Minden oldalról más-más panaszokkal háborgatták Ferdinándot. Majd azt jelenték, hogy a legénység halomra betegszik a kovászos pempőtől, melyet kenyér nem létében két kö vagy tégladarab közt összemorzsolva félig sülve kénytelen enni, majd meg hogy a lovak alig bírnak lábon állani a tartatlanságtól — s tanácsolák a fővezérnek, vágatná le azok felét, mi által a gyűjtélék meggazdálkodtatik s a hus tól emberei is erőre kapnak. A fővezér egyre csak Mátyás herczeg segítségét emlegette, mely őket minden

bajból kifogja rántani, s még egy ostromot határozott megpróbálni.

A vár tehát november 15-kén minden oldalról teljes erővel lövetett. Belülről alig viszonzták egyikét lövéssel s nevetnilátszottak hiábavaló erőlködésük fölött — Ferdinand pedig majdnem megpukkadt mérgében — hogy annyi fáradság után sem bírta csak egyetlen lépéssel is megközelíteni célját, s nem kis mértékben tetézte felindulását a hirtelen bekövetkezett időváltozás.

Három napig folyvást esett a hó; a negyediken pedig megállt, s erős hideg és szél váltotta fel. Sántaik, szekereik, alig látszottak ki a hófuvatok közül, fájok meg annyira átázott, mikép óraszámrai kinlódás után is alig bírtak belőle egy kis tüzet éleszteni, s így egymásra borulva melengették magukat. Sokan közölök meg is fagytak.

„Még az elemek is ellenünk esküdtek“ kiálta fel a főherczeg a hadi tanácsban, „nincs egyéb hátra, mint visszavonulni“ Ezután meghagyta, olvassák össze az élők, halottak és sebesültek számát, továbbá minden nélkülözhető tárgyat égessenek el, nehogy menekvésükben akadályozva legyenek. Aztán leirhatatlan szenvedések közt nagy nehezen elérték a Drávát s szabadabban kezdenek lélekzeni — de a fődözetül hátra maradt fegyveresekből a törökök még vagy 150. t lekaszaboltak.

Ferdinánd ezen szerencsétlen kísérlete mintegy 2500 ember életébe került! —

1664 tavaszán, miután az akkortájban uralkodott rendkívüli hidegség megszűnt, s az előbb járhatlan utak újra használhatókká váltak, Zrinyi feltette volt-magában, hogy a kanizsai törököket, kik a békekötés daczára is oly tetemes csorbulásokat okoznak jószágai-

ban, megfogja boszulni s e czélből kémszemlét akart a vár körül tartani. Az őrség sokkal éberebb volt semhogy Zrinyi szándékát meg ne sejdítette volna. Amint megpillanták az érkezőt s két szolgáját, fegyvereseket küldtek ki, hogy azok valamely rejtett-helyről lessék és rohanják meg őket.

Csak az isteni gondviselésnek köszönheték a gróf s szolgái hogy megszabadulhattak Már nyomukban volt a csapat s vadlármaival üvöltött a bizonyosnak látszó préda után. A közeli erdőben azonban egy ügyes kanyarulattal sikerült az üldözötteknek szemök elől eltűnni. Lassankint be is esteledett s a sötétség leple alatt nagy ügygyel.-bajjal haza juthattak Zerinvárra.

Zrinyi most már nem nyughatott, hanem szüntelen tervezett, mikép adhatná vissza a kölcsönt.

Még ez évben vett tőle a császár egy javaslatot, melyben a gróf fontos indokokkal kimutatja mily égető szükség lenne az egész országra nézve Kanizsa visszavétele, s hogy annak kivitele most már nemis járna felette nagy nehézséggel, mivel ő az egész környéket kiüríté az élelemből, hogy a várbelieknek ne legyen alkalmuk magukat hosszabb időre ellátni; a mijök ez idő szerint van, biztos kutfőből tudja, (állítá) nem fog pár hónapnál tovább tartani, csak egy kis erő és erély s a vár be van véve! A grófnak ezen felterjesztése a haditanácsban igen nagy viszhang- és méltánylásra talált, s az rögtön elküldetett jóváhagyás végett az akkor Regensburgban mulató császárhoz. A tanács egyuttal azon esetre, ha ő felsége beleegyeznék Zrinyi szándékába, annak foganatbavételére előlegesen is katonákat s szükséges mennyiségű pénzt szava-

zott meg. Rövid idő múlva megérkezett a császár jóváhagyása egy Zrinyihez szóló dicsérőoklevél kíséretében, s Zrinyi már a következőt hóban Kanizsa alatt állt.

A nagyvezér meghökkent e hír hallatára s aggodni kezdett a várbeliek sorsán.

Küldött is nyolczvan szekér eleséget erős kíséret alatt Szigetvár felé, de ez elvétetett s a kíséret egy lábíg elvérzett.

Koránsem csökkenté ezen körülmény az ostromlottak bátorságát, sőt ismételt erős kirohanásokkal igen meggyengíték ostromlóik erejét.

Hogy jobban védhessék magukat a granátok ellen, leszedték házaik fedelét s földalatti üregekben tarták lakásaikat.

Több napon át folytatott ostromlás után sem lehetett eredményt látni. A katonaság morogva engedelmeskedett tisztjeinek, kik a helyett. hogy maguk is résztvennének a véres munkában, folytonos dözszöléssel tölték idejüket, a rosszul ruházott katonaság meg éhen-szomjan didergett, csekély zsoldját kapván is nem is, úgy: hogy Zrinyi saját erszényéből kénytelenítettetett őket fizetni.

Az alatt, míg Kanizsánál ily visszás dolgok történének, tudomására esett a nagyvezérnek, mily szorongatott viszonyok közt élnek kanizsai hitsorsosai megindult vadcsordájával Eszékről.

Eléje kerül ugyan Montecuculi egy kis sereggel, s a Mura hidját szurokkal bevonatva elégeti. Mi haszna? az ellen, más irányban újat ver a vízen s neki hátrálni kell.

Az ostromlók pedig az újabb veszteséget kikerü-

lendők, szép csendesen eltávoztak Kanizsáról s ez még 26 évig török-uralom alatt maradt.

Végre Batthyányi és Zichy tábornokok jobb időben és nagyobb készüllettel fogtak Kanizsa ostromához. A 60 000-re menő sereg 1690-ben majd 3 hónapig tartá az erősséget szorosán körülfogva. A vezérek okultak elődeik kárán, s egyáltalában tartózkodtak embereiket addig feláldozni, míg a vár népének kiéhezteséhez kilátásuk lehet.

Minthogy az ily hosszú időn át elzárolt Kanizsa vára, az igen nagy távolság miatt nem egy könnyen juthatott segélyhez, s mivel a helyőrség a silány élelmezés miatt napról napra fogy, a benne kormányzó basaparancsnok minden uton-módon arra törekedett, hogy követségek útján tudósítsa a portát, de különösen a nagyvezért s a boszniai basát a vár szorult állapotáról, s hogy így egyszersmint gyors segélyhez juthasson. De az ezen ügyben küldött levelek és hírnökök mind az ellenség kezei közé jutottak, a mely aztán e módon igen jól értesült a várban uralgó néségről. Hogy tehát a törökök előbb elhatározzák magukat a vár feladására s a felszabadítás reményéve magukat ne kecsegtessék, Batthyányi gróf tábornok egy török nyelven szerkesztett felhívást küldött a várba, mely így szólt: „Tisztelt Musztafa Basa, s Kanizsában levő többi agák és katonák! a mindegyiteket megillető üdvözlés s minden jó kívánása mellett ezennel tudotokra adom, hogy mi népen nem kételkedünk a sikeren, s ti is jól tudjátok, hogy a felséges, győzhetetlen római császár Magyarország stb. királya, a mi kegyelmes urunk mi czélből parancsolta meg nekünk a német és magyar seregek Kanizsa vára elleni vezetését; magatok is tapasztaljátok fegyvereink sulyját,

midőn már szélteben veszték el a nagy éhség miatt olyanmilyra, hogy kénytelenek vagytok hitsorsosaitok s bajtársaitok közül sokakat saját veszedelmökre a városból kiküldeni, a kikről azonban tudjátok meg, hogy nagy részt fegyvereink alatt vérzenek el vagy a tengerre jutnak.

Beláthatjátok, hogy makacsságtokkal csak azt nyertétek, hogy nem csak katonáitok s szövetségeseitek közül vesztettetek igen sokat, hanem a portának s az Ottoman birodalomnak is jelentékeny kárt okoztatok. Segélyt reméltetek ugyan eddig; de a nagy távolságból s abból, hogy főhaderőtökről mi is alig vehetünk hírt, könnyen következtethettek, mily nehéz, vagy épen lehetetlen ahhoz jutnotok; — nem is említve a sok folyót s erősséget, melyek minden segélytől elzárnak benneteket; határaitok a magyar határoktól igen messze esnek, miután a császári had egy része a Dunán túl Oláh- és Erdélyországba, a főhadtest pedig Epirus- és Albaniába Nizza várostól kezdve Scopián és Prestinán keresztül egész a tengerig nyomult.

S így már annyira van a dolog, hogy a porta minden erejét csak arra fordítja, hogy fő- és székvárosait védje meg az ellenség fegyverei ellen; következtülően nem képes a távoleső helyeknek segédkezet nyújtani, a mire ti még kevesebbé számíhattok, ha meggondoljátok, hogy az ottomán hatalom már 6 éven át nagy hadakat indított ellenünk s néhány csatába ereszkedett, de mégis mindig ő húzta a rövidebbet s nagy veszteséggel hagyta oda a csatatér, a mint ez a múlt nyáron Jagodina-, Widdin-, Scopia- s Prestinánál történt. Ezenfölül az ottoman birodalom az Anatóliában s más tartományokban felmerülő belmozgalmak s lázadások által annyira megrendült, hogy min-

den esetre oly színe van a dolognak, mint ha belszerkezetében önmagától emésztődne fel.

Fontoljátok meg tehát ezt a dolgot jól s gondoljátok meg, vajjon a porta ily gonosz helyzete mellett juthattok-e segélyhez leveleitek által 40-vagy 50 nap alatt? Arról értesülünk ugyan a szökevények által, hogy egész reményteket a békébe helyezitek, de mennyire csalatkoztok véleményetekben jó ottoman harcosok! mert ámbár Bécsbe jöttek a török követek és a mi győzhetlen császáruink lábainál békéért esedeztek, mindazáltal a porta részéről semmi oly ajánlatot nem tettek, a mely legfőbb hatalmu császáruink s a többi magas szövetségeseknek elégtételt nyújthatna, és mivel a porta a nem rég elküldött futár által bővebb felvilágosítást nem adott, legkegyelmesebb császáruink jónak találta követeiket siker nélkül visszaküldeni és Bécsből kiutasítani. A mit a felséges Isten egyszer elhatározott, az kétség kívül megfog történni, és meggyőződve vagyunk arról, hogy bosszút fog állani a béketörő ottomán portán.

Valamint már Erdély-, Oláh- és Moldvaország, Albánia, Raguza köztársasága és még más ezekhez tartozó vidékek császári oltalom alá helyezék magukat ugyanazt Bosznia és a többi határos európai tartományok is hajlandók tenni. E kívül legkegyelmesebb császáruink a római szent német birodalomban egy általános birodalmi gyűlést tartott, melyben a birodalmi rendek egyhangulag elhatározták a háborút addig folytatni, míg mind két tenger; a fekete és a fehér az ország határait nem képezik.

Ez okból ugyan azon birodalmi rendek ö felségét, a koronaörököst, ki három év előtt mint Magyarország királya megkoronáztatott, római királynak is vá-

lasztották és koronázták, hogy így magasztos atyjának halála után azonnal ne csak örökös királysága tartományaiban hanem a német birodalomban is az uralkodást szerenesesen megkezdhesse. Ámbár ugyan Franciaország a még több évig tartandó fegyverszünetet megtörve Némethont haddal lepte el, nektek is tudomásul juthatott Kanizsában, hogy azon hatalom eddig csak kárt vallott eme háboruban. Reméljük, hogy Isten segítségével ezen béketörő ellenség irányában mindenütt úgy fogunk működni, hogy tettét még inkább megfogja báni.

Igy állván a dolgok, nektek ottoman harczosoknak, kik félelem- és reményben éltek, és sem segély, sem békekötésre nincsen kilátástok, erűsségtekben pedig, mely csupán fából épült, épen nem bizhattok, miután már sokkal erűsebb és nagyobb várakat bevettünk, szabadon hagyva a lakosoknak a helybeni maradhatást, vagy a kivándorlást. Még emléketekben lesz, hogy Eger, Székesfehérvár és Sziget megadták magukat nekünk és hogy az űrséggel kötött egyezmény híven megtartatott; más felől pedig tudva lesz elöttetek, hogyan jártak más városok, mint: Érsekújvár, Buda, Károly-Fehérvár, Nizza, Viddin és egyebek, melyek nyakasan ellentálltak.

Okuljatok ezek sorsán és minthogy a már pusztító éhség hosszú és erős ellentállásra képtelenné teszi benneteket tenni, ne várjatok a végsőre, hanem kérjetek mig nem késő, leghatalmasabb császárunknál kegyelmet, nehogy magatokat és nejeiteket makacsságtok által a kinemmaradható veszélybe döntsétek, mert az élő Istenre esküszünk, hogy további ellentállás után minden kegyelem meg lesz tagadva tőletek, mert addig maradunk itten, mig egyetlen egy emberünkben

tart. — Huszonnégy óra mulva feleletet várunk tőletek, legyen az akár milyen, egyébiránt szerencse és boldogság maradjon az igaz hívőknél!

Ezen felhívásra a határozott időben nagy lármával válaszoltatott, hogy inkább készek volnának a várost az utolsó csepp vérig védelmezni, bár a tűz zápor gyanánt esnék is rájuk. A törökök ugyanis újra kezdtek nagy ágyuikból lövöldözni, mit a császáriak hasonlóképen viszonzottak, és hogy a várbeliek látták, milyen kevésre becsültetik ellentállásuk, a megszállók minden fegyveresen elfogott törököt bántalom nélkül küldének vissza a várba megadásrai fölhívásokkal, melyek a kapuk előtt nagy mennyiségben szórattak ki, az örség és a lakosok részére.

De ezek nem vették azokat figyelembe, hanem kemény kirohanásokat tettek, s iparkodtak titkos leveleket a portához küldeni gyors segélyadás végett. De ebben sem boldogultak. Több ilyen levélvivő közül bizonyos Czampo Hassain fogatott meg a magyarok által; három levelet vitt, egyiket a nagy vezérhez, másikat az udvarmesterhez, a harmadikat pedig a boszniai basához, tartalmuk pedig az vala, hogy a várt, ha lusvét előtt nem kapnak segélyt, tovább nem tarthatják. Ki is kérdezték ugyan azon Czampót, ki mindent a mi a levelekben állott megerősített, és a vár rossz állapota felől még bővebb felvilágosítást adott, ámbár kezdetben igen visszatartó volt és nem igen akart beszélni. Miután többet nem tudtak belőle kihozni, Sziky István Győr alparancsnoka lefejeztette Czampót, hogy a többi törököket hasonló titkos levelek vivésétől elijesztsze, fejét pedig póznán a vár elé tetette, következő török nyelven irt felirással: lássák meg szemeitek, hogy kiküldött levélvivőtök Czampó

a magas portánál nem kapott segílyt számotokra, s most az örökkévalóság portáin keresztül a más világba költözött meglátandó, vajjon a holdból nektek segílyt nem hozhatna-e?

A törökök következő napon ezt megpillantván, nagyon elkeseredtek, s midőn már kétségen kívül láthaták, hogy szomorú állapotukról hitsorsosaiknak nem adhatnak hirt, nagy lárma, s majdnem fölkelés támadt a városban, minek okáért a kapuk egész nap zárva tartattak és egyetlen egy ember sem jött ki gyökereket, s füveket szedni, a mint előbb szoktak. Ezen nyugtalan-ság a várban a basát határozatra készítette minden keresztény foglyot szabadon bocsátani, hogy ez által az élelemszerekkel, melyek ugy is drágák lenni és napról napra erősen fogyni kezdtek, hosszabb ideig és jobban beérhessék. Így a keresztény foglyok szabadon bocsáttattak, kik bizonyosnak állították, hogy a vár még egyszeri felszólításra bizonyosan megadandja magát. Némely szökevények beis bizonyították. A

császári hadparancsnok ennek következtében újra felszólítja a várt a megadásra. De mielőtt az alkudozások megkezdődtek volna, a várórség a basaengedel mével oly erős kirohanást tett, a milyenre eddig alig emlékeztek, ámbár a megszállók kevés kárára, mivel a császáriak a Murán átkeltek és reményeik a várt segílyre még inkább csökkenvén, végre kérték, hogy a keresztények nekik megengedjék, hogy két törököt Boszniába küldhessenek, miáltal a dolgok valódi állapotáról meggyőződhetnek, mielőtti ilyen fontos várat, mely a török birodalom kulcsának tekinthető megadnának. Ezen kívánságukra egyenesen tagadó válasz adatott és a vár megadása fölött rövid határozat követeltetett, de a basa félvén, hogy az

örség akarata nélkül a várt átadja, két agát küldött a megszállók táborába, hogy az egri, székesfehérvári és szigeti szerződményekhez hasonló eszközölnék ki. Batthyányi tábornok elegendő teljhatalommal nem lévén ellátva, futárt küldött a császári udvarba bővebb utasítás végett. Ez alatt a feladási föltételek felett alkudoztak, és a törököknek azokat írásba kellett foglalniok, hogy a császáriak ebből láthassák, milyen szerződményt kívánnak tulajdonképen.

Azonban a föltett írás, melyet a basa-aga és még két török tiszt a táborba hozott, sok pontban különbözött az egri és a többi szerződménytől, mire mindkét részről vitatkoztak, és az alkudozások tovább folytak, míg végre azoknak véghezvitelére érkezett márczius 24-dikén Bécsből Pozzo császári hadi tanácsos.

A törökök Hadschi-Ahmet sipahi házát jelölték ki a császári biztosoknak lakásul, melyben a basa-aga és más török tiszték azokat udvariasan fogadták, innen pedig a basa lakására vezettettek, hol török szokás szerint az egész katonai személyzet megtevé nekik az illendő tiszteletet és miután a basa őket barátságosan fogadta, ilyen beszédet intézett hozzájuk: „Nagyon fáj lelkemnek, hogy magam és katonáim bátorságát s vitézségét ilyen híres és nevezetes várban nem mutathattam meg kellően.

Tudjátok ti is, hogy ezen vár a kereszténység majdnem minden fejedelme által erélyesen és keményen ostromoltatott, még sem vétetett be. Azon időben a mindenható és magasztos Isten a német birodalom embereinek nem adott annyi kegyelmet, mint most Battthyányi és Zichy grófok

nak Én már 19 esztendeig lakom ezen vidékben, és reméltem is, hogy a legnagyobb dicsőséggel, nem pedig ilyen szomorú állapotban mint a mostani térendek vissza hazámba.

De fájdalom! az isteni végzés máskép határozta: ki állhat ellene? Nem titok, hogy a török porta annyi győzelem és diadal után a dicsőség legmagasabb fokát elérte, úgy, hogy majdnem a világ minden népe meghajolt előtte, sőt a római császárok is követek által békét biztosítottak maguknak nála; hova csak fordultunk, a győzelem kapui nyitak meg előttünk; Kaminiek, Podolszky és Zerín várát igen rövid idő alatt meghódítottuk. Én magam, mielőtt basa lettem, a Smolenski háborúban 14 nap alatt 72 sánczot vettem be. Ilyen nagy és dicső diadaloK dölyfösökké tettek bennünket. Nem adtunk hálát értük Isten mindenhatóságának, hanem minmagunknak tulajdonítottuk a dicsőséget. Épen ez az oka, hogy a legmagasabb Isten most minket megbüntet és a győzelmet másoknak adja.

De vigyázzatok, hogy ti ne járjatok úgy, mint mi, és hogy a szerencsekereke vissza ne forduljon. Nem szenvedünk még ugyan éhséget és a még létező élelemszerekkel 4—5 hónapig beérhetnénk, de mindazáltal ezen alkalmat nem akarjuk elmulasztani, nehogy még nagyobb szerencsétlenséget idézzünk elő.

Ezen beszédre a keresztény biztosok röviden felelték, hogy ámbár a török porta vétkes béketörése és a lázadók támogatása miatt sok város és vár elveszett, mindazáltal abban ne kételkedjenek, hogy minden a mi a császári föntség nevében ígértetik, híven megfog tartatni. Most kérdezősködött a basa: ki volt a török követ Bécsben, és vajjon mikor utazott el onnan? s mi-

dön erre kielégítő választ kapott, azt mondá, hogy ő Sulficár Effendit jól ismeri és azért reményli, hogy az a császárral békét fog kötni. A következő napon a törökök keresztény foglyaikat szabadon bocsátották. Március 26-dikán a basa-aga két más törökkel császári védelevéllel küldettek Bécsbe a kötött megadási szerződésménnyel, hogy ő felsége azokat jóvá hagyja és sajátkezüleg aláírja; erre ugyan azon követek azon hó 30-dikán a postán utazván Bécsbe érkeztek és Lahawitz szószólónál beszállásoltattak. Következő napon a basa-aga kihallgatást nyert Stolzenberg gróf- az udvari hadi tanács másodelnökénél és átadá a Batthyányi tábornok és a török őrség között kötött alkut, melynélfogva a törökök- és a vár többi lakóinak megengedett a szabad kiköltözés, a fogoly keresztények szabadonbocsáttattak és a császáriaknak kiszolgáltának. Batthyányi tábornok a török őrségtől ugyan csak kegyelemrei megadást követelt, de miután a várparancsnok neki megmondá, hogy még négy hónapra van élelmi szerekkel ellátva, sőt még néhány köböl búzát a császáriaknak el akart adni, a tábornok jobbnak tartá a törököknek könnyebb föltételeket engedni, melyek ugyanis a császári legkegyelmesebb jóváhagyást megkapván, április 1-sején sajátkezüleg rattak alá. A szerződmény egészen olyan volt, mint Eger és Fehérvár átadásánál, csak hogy a szekerek megszerzését illetőleg a kiköltözésre egyik vagy másik pont megváltoztattott a körülményekhez képest.

A basa és társai visszamentek Kanizsába; egy német őr a Baseldar kapu mellé állíttatott fel és néhány magyar csapat annak közelébe helyeztetett; a törökök pedig készüléket tettek az elmenésre és oly hamar történt ez, hogy a basa egész családjával már

április 13-kán a Ráczvárosban. volt. 13-kán egy őszbeborult aga jelent meg s reszkető kezekkel nyujtá át a győzteseknek a vár háromszoros arany lánczra fűzött kulcsait, s udvariasságból Batthyányi egészségi állapota felől tudakolódott, kérve a grófot, szállna le lováról, hogy közelebb láthassa vonásait, mert — mondá — elgyengült szemeivel nem veheti ki távolról arczát. A tábornok egész nyájassággal teljesítette a jámbor agg kérését, s köszönetét fejezé ki szives kéréseért. Majd a történt dolgokról emlékezőleg helyeselve nyilatkozott a várnak kezükre vérontás nélkül lett átadása fölött. Most a két gróf tisztjeivel együtt a sánczok megtekintésére lovagolt, s mivel ez idő alatt elkészült az ebéd, melyre a török tisztok is hivatalosak valának, betértek az e végre készült sátorba s mintegy délután 3 óráig társalogtak a még nem rég ellenség — s most barátok körében.

Az őrség a megszállás kezdetén 4000 főből állott s e szám éhség tisztátlanság s egyéb káros befolyások által 600-ra olvadt le, mely maradéksereg minden ingóságával utnak eredt s Légrád körül a Dráván hajókra szállt.

Találtatott a várban: egy 40 fontos mozsár, 11 vaságyu. Az ércágyuk előbb nagyobb részt a keresztényekéi valának, mint azt l. Ferdinánd, Miksa, Rudolf, Károly főherczeg bevéssett nevei bizonyíták.

Volt még a fegyvertárban: 2540 kétélü bárd, 170 puska, két emelőgép; az egyik ércből. 2000 puskaeső, 6 láda vaskapocs; több, mint 100 mázsa ólom, 25 hordó faolaj, 1 láda kéneső, 10 láda szurok és ugyanannyi gyanta, töméntelen láncz, fűró. 1000 kézi granát, 7 láda salitrom, 24 hordó sörét, 65 kisebb na-

gyobb fejsze, fogó, 3 hóhérpalos s egy csomó akasztózsineg.

Kanizsa vára a törökjárom alól kiszabadulva, 1702-ig épségben állt fenn, s mondott esztendőben több magyarországi várral együtt leromboltatott, úgy, hogy annak ez idő szerint hiában keresnök nyomait.

A város majd egy idejü hajdani várával; osztozott azzal jó- és balsorsban, s csoda-e, ha annyi ostrom után nem emelkedhetett azon városok sorába, melyek a belzavargások színhelyétől távol, békés magányban élvezve napjaikat, ipar, kereskedelem s egyebek dolgában nagyobb virágzásnak indultak?

Egy 1741-ből kelt levélben a város országgyűlési követeiről is tétetik említés, s ez hinnünk engedi, mikép valaha nevezetes kiváltságai lehettek, mint például a jus gladii is, melynek igen sokáig gyakorlatában volt, mignem ezt s a többi szabadalmait nem tudni mi okból, egyenkint elvesztette.

Sokat szenvedett tűz által is, ennek lett marta-léka a városi levéltár, egyesek és a honi történelem kimondhatlan nagy kárára.

Következő nagyrészt Kanizsán kelt leveleket, mint nyelvemlékeket közlöm, annyival inkább is, mint-hogy bennük az akkori magánélet viszonyait illetőleg, hű adatokra találunk.

I.

Mi Kanizsa vegl Várának f f Agáy, ti kik vattok Martjáneci polgárok kicsint fogva nagik, ez levelünket látván, azt adgiuk tudástokra, hogy tj közületek levő tizenegy vagy tizenniolc falubeli polgárok az egész vármegie pöczétes levelével jütek ide; megh értetük mindezt, hogy van az levél jrva, hogy minden ember az maga hütén megálion, kalvinista kalvinista predicatorot tartson, Luteranus Luteranust, és mindenik maga predicatoriának fizessen; Mi Kanizsay Agák azt helién hattunk, ha fejetek köll, egymás hütén megálljátok, egymás között szépen vesztegségben legyetek, avagy élietek, mert ha egymás közt háboruság esik, fejetekkel fizetitek. Luteranus Luteranusnak fizessen, ehhez tarczatok magatokat. Ha ez predikatorok az török Ispaya földit elik, tüle fizessenek, ha fejetek köll, ehhez tartozátok magatokat. Költ Kanizsán, 1652. (Aláírás nélkül 11 peeséttel).

II.

Martjáneci ágost. vallás predicatorának!

En Muszel Martjáneci Ispaya adom tudtodra pap vagy-e vagy mi ördög vagy; vagyon hiremmé, hogy az polgárokat üzöd kergeted, magad pedig szélyel s

s ide s tova jársz, ha nem mikint ez leveletem látod, ha az én falumban akarsz lakny, hát megböczülj az polgárokat, mert ha így cselekszel, mint ekkoráig cselekedtél az polgároknak, az én igaz török hitemre mondom, hogy bizon megbánkozol róla, az én falumbau penig ne lakjál, mert ha meghallom, hogy itt lakol, bizon mindgyárt oda megyek s az házadat meggyujtom.

III. *)

Egregio domino domino Thome Thereyek de Zent Erzsebeth, prefecto Castri Canisa, et domino mihi observandissimo.

Örökké való szolgálatomat, mint uramnak.

Megértettem a levelet, melyet nekem az elmúlt vasárnap hoztak vala, és a levelet, az mely szól vala, az Somogy vármegyei rabok porkolábjának, az órában elküldöttem magától Gábor ispántól, mert akkor itt benn vala az várban, és mai nap hozák az választ, kit ez levélbe kötöttem, ennél egyéb választ az kegyelmes ur levelére nem tett; immár Gábor ispán vár mi tülénk, mi penig kegyelmedtől várunk.

Ennek előtte irt vala kegyelmed az 100 hordó bor vétel felől, én pedig irtam vala kegyelmednek, az kegyelmes ur jobbágyaitól minden bort foglaltattam az hol lehetett, azért kegyelmed adjon tanulságot, ha

*) Mivel ezen levél az alábbiakkal együtt szokatlan írásmódja miatt nehezen levén megérthető, a helyett, hogy tartalmukat külön-külön leírnám, könnyebb olvashatás végett csak a régi használatu betűket cserélem fel mostan divatozókkal, ugyan, hogy a mondatok alakja és azok értelménye sér-telen maradjon,

az foglalt borok nélkül kell keresni 200 hordó borokat, avagy ugyan azon foglalt borokból kell 200 hordó borszámot teljesíteni; itt pedig az bort különben nem adják öt köblénél, az köble tudja kegyelmed, hogy tizenkét pintet teszen.

Ha pedig az foglalt borok nélkül kellene borokat venni, azt is lássa kegyelmed, mert mást találnának ötével az borban, csak kész pénz volna. Török Ferencz fia az kisebbik itt vagyon, ő is adna 14 hordóval. Továbbá megbocsássa kegyelmed, hogy meg sem küldhettük az dézsmaborok számát, tudja az Isten, hogy mind az pestis miatt haladott ennyire, mert nehezen vették reá az szegény népet, de hiszem Istent, hogy ez héten mind beadják, és az órában megírjuk és felküldjük kegyelmednek. Istennek legyen hála! az kegyelmes urnak mindenféle barmai jól vagynak, és minden majorban az télhez jó istálójak vagyon. Az kegyelmes ur lovai is mind jól vagynak.

Továbbá az pestis felől azt rhatom: hogy immár csak Becsehelyen nincs az pestis, de egyebütt az ur jószágában mindenütt vagyon, kapun állók az várból egy néhányan meghalának, az szegény György mester, a nyirő meghala. Itt Kanizsán az városban minden nap temetnek, de mégis nem olyan felette, mint az előtt. Az kegyelmes Isten tartsa meg mind Kegyelmedet, mind asszonyommal és kis gyermekeivel sok esztendeig jó egészségben.

Kanizsán, költ csötörtökön, szent Lucza asszony nap után, 1553.

Hirünk ide semmi sincs.

Servitor perpetuus
August Byk.

IV.

Ez e levél adassék Chyanyi Akachyusnak, nekem szerelmes uramnak.

Vitézlő uram! Köszönetemet és isteni imádságomat és szolgálatomat ajánlom kegyelmednek, kérem kegyelmedet az Istenért, hogy írna az kegyelmes urnak, az Nádasdy Tamásnak az én dolgom felől, mert ő urasága nagy halasztást tőn az én dolgaimban, imár minden gabonámat és vetésimet megarattatják és behordják; azért könyörgök kegyelmednek mint bizott uramnak, hogy Kegyelmed segítséggel lenne én hozám az én nyomoruságimban, kikben mostan engemet háborgatnak. Továbbá Isten tartsa meg kegyelmedet nagy sok ideiglen. Ez e levél költ Kanysaról ez mai napon, 1550.

*Zakmár, Katheryna,
Lengyel Gáspárué.*

V.

Egregio Martino literato Egerszegino etc. pro-
visori nostro, nobis dilecto.

Egregie nobis dilecte! Egy szegény Tóth Márton vagyon ott Kanizsán, kinek felesége mastan megholt, azért ne bánts semmivel addig, mig én Ferencz urammal szólok róla. Ex nostra Sárvár; 12 die decembris, 1554.

*Ursula
Kanizsay.*

VI.

Az én bizott uramnak és atyámfiának, Chany Acacius uramnak adassék ez levél kezébe.

Vitézlő és tisztelendő uram! Köszönetemet és szolgálatomat. Kegyelmed parancsolt vala, hogy Per neczy Egyed testét behozassam és tisztességgel eltemettessem; bizony azóta érte voltam és nagy nehezen tettem szerét, mast behozattam, és valamennyi fő nép volt Szigetben, mind az váras elejbe küldtem prese-cioval (olv. processioval) elejbe papokkal, én magam az váras kapuján vártam, és itt benn az várban ugyan-azon egyházban, az hol szegény Dersfy uram fekszik, ott temettettem el. Zászlót csináltattam neki és koporsót és fekete gazzal befedetém, kit kegyelmed egyebektől is megért. Nagyobbá is akarok én kegyelmednek szolgálni, csak parancsoljon minden atyafisággal. Én tegnap jöttem ki Szigetből, egyéb uj hirt nem irhatok, hanem nyilván írják én nekem, hogy az török beleszáll az hederhelyi kalastromba, ezről irtam én kegyelmes uramnak is, az nádorispán uramnak, hogy ű elhányassa, mert belőle teszik utat Szigetnek, Somogyhoz közelebb költöznek. Más egyházat is akar-nak csinálni, de még annak végére nem mehettem. Ha idején nem gondolnak rá, bizony mind az egész föld megsiratja.

Ajánlom kegyelmednek szolgálatomat.

Kelt Kanizsán, kedden, szent János előtt, 1554.

frater et servitor
Kerechy comes
 et Capitaneus in Sziget.

VII.

Ez levél adassék az vitézlő Chany Acaciusnak, nekünk bizott urunknak mindeankor.

Vitézlő urunk. Örökké való szolgálatunkat ajánljuk mint vitézlő urunknak. Ez mastani pénzt, kit kegyelmed adott volt, jól tudja minemü drágaságban vagyunk, azt még annak előtte elköltöttük, mert hitünkre, tisztességünkre felkértek, és az mi hitünknek igazak akartunk lenni, mindjára abban hagytuk a legényeket, kegyelmed meghivatta velünk, kiket megtaláltunk beunük, immár egynehányszor mind felkeltének, hogy mind elmeejenek, de mégis tartóztatjuk, de immáron nem tarthatjuk, mind velük egyetemben meghalunk éhvel; meddig nekünk lesz, addig rajuk osztjuk, immár sem nekünk sem nekik, most pedig minemü gonosz hírek vannak, ki sem merjük bocsátani, most az takarásnak volna ideje, ki sem mehetnek, mert éjjel nappal az nagyságos ur szolgálatján kell lenni, feleségük, gyermekük vagyon; ha sem kegyelmed nem fizet, sem nem takarunk, nem tudom miből élünk, immár a bort is nagy krajezáron kezdték ránk, azért könyörgünk, ne hagyjon kegyelmed bennünket, mert már az nagy szükségben nem tudunk mit mivelni, nem állhatjuk. Mondta kegyelmed, hogy az mennyi hija van az legényeknek, róla teljesítsük, nem tudjuk mire biztatni, mert az mely elmegyen innét bennök, az is rettegeti, nem fizetnek; kegyelmedtől jó választ várunk, Isten tartsa meg kegyelmedet.

Kelt Kanizsán, 8-i juliusban, 1557.

Az Kanizsán lakozó
tizedesek fejenkint.

VIII.

Chany Acatius uramnak, nekem bizott uramnak, szerelmes atyámfíának adassék.

Szolgálatomat mint bizott uramnak! Én mind lelkemben és mind ez világi életemben elbusultam Zele János hitvány gyerkőcze miatt, mely ő számtalan dolgait nem győzöm mostan miud megirnom keenek, minemü károkat és boszuságokat rajtam és jobbágyaimon cselekszik, kit én mind ez ideiglen annyira elszenvedtem, hogy annyi gonoszság jött az én nagy türesemből és szenvedésemből, hogy immár jobbágyimat öli, és magamat holt embernek állít, im mostan jöve Zele falváról egy szegény vén jobbágyom, kicsak alig szaladott Zele János előtt, hogy meg nem ölte, két fiánál több nem volt, az egyiknek kezét könyékben elvágatta, az másikat agyonvágatta, hogy amint mondják, az agya veleje mind kimegyen, és talántán eddig mind az kettő meghalt. Isten bizony! sirattam az szegény ifjakkak veszedelmüket, és az ő vén atyjuknak szomorúságát és keserüségét, de nincs mit tennem, meg kell ismeretnem magamat az hitvány erkölcsü éretlen ifjuvai. Istennek neve dicsértessék! még én miattam, sem kezem miatt, sem nyelvem miatt keresztyénnek egy csöpp vére sem indulhatott, de azon leszek, hogy ez dolog meg ne emésztessék az ő lator szolgájától, jól lehet, hogy ő maga volt az főmészáros, de ő hozzá nem térek tisztességgemmel, eszemben vagyon az Kaczor Gergely példabeszéde: suly vágjon orromon, az elmetszése fájdalmas, az megmaradása rothalmas. Én azon könyörgök keenek, hogy jövendőben legyen uram előtt oltalmam és bizonyságom az dologról. A dolog eb-

ből történt, az én jobbágyim kazalát szénáját az ő lovainak hordatta, és az ő maga jobbágyi szénáját a mellett megkiméltette, és szegények azt szóltanak volt, hogy én neked megpanaszolják.

Az kegyelmes Isten megtartsa keedet minden javaival.

Kanizsán, szentMargit előtt való pénteken, 1557.

Zele Jakab.

IX.

Egregio domine Chany s a t.

Cito
Cito
Cito issime
Cito

Szolgálatomat mint bizott uramnak. Akarnám, ha keenek más ujságot rhatnék; ezt írhatom keenek, hogy az mi kegyelmes urunk somogyi jószágát az török el-rabolta, mert az itt való uraimnak semmi strázsájok nem vala. Immár attól félek, hogyha ilyen viselnek gondot strázsára, egy nap ő magokat is elemelik. Isten tartsa meg minden javaival. Kelt Kanizsáu, Mária Magdolna asszony napján, 1557.

Bakó András.

X.

Egregio domino Jacobo Zele, prefecto arcis Canisa amico nobis honorando.

Egregie domine amice nobis honorande! Pana-szolkodnak énnekem SzentGyörgyről, hogy törvénytelen dolgokat akarsz reájok költeni, hogy minekelötte

ők az akót beszedik, hogy te annak előtte akard megdézsmálni, hiszen az a törvény, hogy előbb az földes ur szedi be az akót, azután dézsmálják aztán, azért ez mind az te szabadságod ellen vagy, és az mienk ellen, és nádorispán uramé ellen is, mind az ország szabadsága ellen vagy. Nádorispán uram itt vala nálam, de énnekem erről nem szólt, tudom, hogy nem ő akarhatja; azért kérlek mint barátomat, hogy légy e nélkül, mert bizony nem engedhetem senkinek, hogy az szegény árvák jószágára valami új törvényt költson valaki, evvel nádorispán uramnak igen nagy kedves szolgálatot nem tész, hanem inkább háboruságot indítasz eféle dologgal. Továbbá makkos erdeinken is az disznókat rajta őrizteted, kit azt mondják, hogy ez előtt is követted, azért kérlek, légy a nélkül. Választ várok.

Datum Német-ujvár, 26. Septembris, 1560.

Franciscus de Batthyán.

XI.

Egregio domino Jakobo Zele, prefecto castris Canisa etc.

Vitézlő uram! Köszönetemet, szolgálatomat és magam ajánlását írom ide. Az hatalmas ur Isten adjon ez ujesztendőben keenek egészséget és jó szerencsét! Megértettem az kee levelét, bizony ha csak egyetlen egy halam volna, tehát keenek küldtem volna, de bizony nem bírok vele, mert a czege elbomlott, hanem most ujat csináltatok, egyéb halam nyilván nincsen, hanem az, akít az tóban foghatunk. A szántás és vétés felől azt írhatok keenek, hogy még egy szemet sem vettem, de szántattam vagy ötven holdat, mert

a sok eső miatt nem szántathatok, sem nem vettethetek, de azt hallottam, hogy kee sokat vettetett, mindazáltal kérem keet, hogy halat nem küldöttem, nyilván, ha leszen vala, örömet küldtem volna keenek, és mikor leszen, örömet akarok küldeni keenek.

Kelt Csurgón, kedden, sz. Péter estéjén, 1559.

szolgája

István deák,

csurgai udvarbiró.

XII.

Chanj Akacius uramnak, nekem bizott nemes uramnak adassék ez levél.

Uramhoz küldöm ez levelet, de félek attól, míg az válasz megjő, más dolgunk fog érkezni, az mint az szél fuj. Pokol Pál kijöve Szigetből, az hirt beszéli, hogy az basa hada most költözik Sziget alá, éjjel nappal vagynak, az népet lesik, ha kifutamik belőle. Azt is beszélük, hogy ott is volna hire, hogy Szigetet hátra hagyná, Börzönczére menne, más felől az budai basa Lakra és az idevaló házakra. Kanizsa alatt akarnak összejönni, uramnak is megírtam, keed is írna uramnak ne késlelné ott az legényeket.

Költ Zenyéren, szombaton, urnap után, 1556.

Beche.

XIII.

Tekintetes, nagyságos Kanizsay Orsola asszony-nak, Magyarország nádorispánné asszonyának, nekem kegyelmes asszonyomnak.

Örökké való szolgálatomnak utánna kegyelmes asszonyom. Nagyságod parancsolta, hogy uram 5

nagyságának egészségének minden állapotáról gyakorta írnék, kit bizonyára parancsolat nélkül is megtettem volna, ha nem tudtam volna, hogy Adám uram mindenkor mindeneket bőven megír, annakokáért uram ő nagyságának ez mostani betegségében az nagyságod parancsolatjában eljárók; mastanában penig az írhatom, hogy ugymint az éjjel bizony gyötrődék az nagy tűz és viszketeg miatt, de éjfél után három óra felé aztán megcsendesedék mind az hőség, mind az fájdalom, aztán reggelre kelve az daganatja hát ugyan igen megszállott, im ezennel vön purgatiot is magához, ki az gyomrot megtisztítsa és az betegségnek minden ágát kivigye belőle. Isten kegyelméből naponkint immár mind jobbat remélünk és rövid időben ő nagyságának teljes gyógyulását várjuk, kit engedjen az kegyelmes Isten, én penig azonban valami állapotban az ő nagysága gyógyulása leszen, naponkint megírom. Az ur Isten tartsa meg nagyságodat az én kis kegyelmes urammal együtt minden javaival. Költ Bécsben, 29. 8-bris 1556 Nagyságod

örök szolgája

Zentgoergy Gabriel.

XIV.

Vitézlő nemes urunk! Örökké való szolgálatunkat írjuk keenek, mint bizott urnnknak fejenkint, de könyörgünk keenek az Istenért is, hogy kee viselné gondunkat az fizetés felől, mert Isten után csak kegyelmedben vagyon bizodalmunk, jelentjük azért, hogy vagyunk megmondhatlan fogyatkozásban, költség nélkül, amint kegyelmednél is nyilván vagyon; egy pénzünk sincsen, hanem kényszerítettünk marhánkat zá-

logon hagyni; ruhánkat is, de arra sem találunk pénzt, az gyalogok közül sokaknak arra jutott végök, hogy házról házra járnak, mint egy koldusok, és az sok jámbor közül a mit lelke tekintvén, valaki ad nekik, akkoron ehetnek, hasonlatos képen az lovagok között is vagynak, ha immár az lőn nagyságod akarátja, amint nyilván vagyon, ne hagyjon csak immár keed fizetés nélkül, ilyen téli időben ne bujdosassunk ide s tova. Erre választ várunk, leszen-e? Isten tartsa meg kegyelmedet minden javaival és éltesse nagy hosszú ideiglen.

Adatott Kanizsán, Lucza asszony nap, holdkeltekor, kedden, 1557.

Az tekintetes és nagyságos nádorispán szolgálai a
kanizsai
gyalogok és lovagok.

XV.

Egregys dominis officiatoribus de Canisa, nunc existentibus nobis dilectis.

Nos Derwyshek Sanchakus, Sacre Imperatoris Turcharum in regno Hungariae in QuinqueEclesiis.

Egregy et vicini nobis dilecti salutem et nostri commendationem! Istennek akarátjából az én felséges uram az hatalmas császár az Kapos várát nekem adta, ismét az én öcsémnek adta Babócsát, azért Kanizsán innét mely faluk Balatonig vagynak, az hatalmas császárhoz behódoljanak, legyenek az hatalmas császárnak hivei, merten ha benem hódolnak, kárt kezdnek vallania; az mint értem, te vagy nekik ellentartójuk, — ellent nekik ne tartsatok, ha valami történnék nekik, az Isten keresse azt lelketeken, és ti adjatok Is-

ten előtt okot róla, kettő közben az faluk el ne vesz-
szenek, mint Kaszom passa idejében. Választ várok.
Isten tartson meg. Ezen levél kelt Pécsen, szent Ta-
más napján, 1555.

XVI.

Örökké való szolgálatunk után ezt jelenthetjük,
hogy az drabantnak, az kit Horváth Farkas szavára
megfogtak, neve Dombay Markó, az Vajda alatt való
legény; mai nap megkínzák,— én Byki Agoston voltam
az vallásban Ghyczy Farkas urammal és Vidával; ezt
vallá, hogy Berzenczén egy társa vagyon, annak neve
Néző János; másik társa Csurgón vagyon, annak neve
Csók Márton, harmadik társa Csötörtökhelyen vagyon,
annak neve Lazy Imre. Ilyen árultatást akartak tenni,
hogy pünkösöd napján mind Kanizsán, mind Berzen-
czén s mind Csurgón az külső városokat megakarták
gyujtani, és azt mondá ez, hogy a várban levő fog-
lyokat is megszabadíthatja. Bálynt uram ira mind Ber-
zenczére s mind Csurgóra, hogy az árulókat megfog-
ják, ez azt is mondja, hogy az árultásban Geletych
is benn van. Továbbá én Máté deák megérttettem az
kee levelét és megmondtam Bosnyák Péternek, hogy
mondja meg Izsáknak, hogy felvigye Sárvárra az lo-
vat. Isten tartsa meg! Kanizsán költ, pénteken, szent
János nap után, 1556. Servitores perpetui

Byki Agoston és Máté deák.

A város mezőgazdasági-, iparüzleti-, kereskedelmi- sat. statistikája.

Kanizsa meglehetősen magasságu nyílt rónán fekszik; határai keletről Nagy-Récse, nyugotról Szepetnek, éjszokról a gazdaságáról országszerte nevezetes Palin, s délről a már Somogyban levő horvát-Szent-Miklós.

Tája kevésbé regényes, mint Zala egyéb festői vidékei, mindazáltal ha a teremtő keze hatalmának ily méltóságos emlékeit nem látjuk is benne, hol égbenyuló bérczek, virágos ligetek, madárdaltól zengő berkek, s vigan csörtető hegyi csermelyek váltanak fel egymást, hol a szelid és szép nagygyal borzasztóval párosulna — szinte kellemes a maga egyszerűségében.

Utczái kövezettek és világosak, bennök a légmenetnek szabad járása van, mégis erős léghuzamot érezni Kis- és N. Kanizsa közt, mert itt egy széles völgyelet vonul éjszak felé, melyben erőszakosan legyezi a szél az embert s ha nem óvja tőle magát kellően, orbánczot, csúzt, s más fájdalmas betegségeket okoz.

Az ég alj, télen nyáron mérsékelt.

Házai csak a piacz táján készülvék kőből, téglából, s ha egyéb részén is van valami erősebb anyagból, igen nagy ritkaság az, minthogy követ, kovát az

egész vidéken nem találni, s kénytelen a lakosság nagyobb része sövényből, sárból, fából építeni, mely épületek majdnem mind nedvesek, a kő úgy, mint a téglá vagy a sövény, innét aztán a városban napi renden vannak a görvélyes, csúzos, kóros betegségek, melyek igen makacsul szegülnek ellene a gyógyításnak. Nem ritkán fordul elő váltóláz is.

Földje homokos agyag, felszine elég talányos, mélyebben fekvő rétege hideg agyag, hetedrész homokkal. Itt-ott márgát és vörös holt agyagot is lehet találni.

Kutvize nehéz, és sok homok-, agyag- s más idegen anyagokkal vegyes, tehát nehéz emésztetű s a ruhamosásra nem alkalmas. Az orvosok igen sok nyavalyát ennek a következményeül tekintenek. A rétek, legelők, egészségesebb vízzel bírnak.

Határa: 15,000 hold, ebből:

erdő	4520 hold és 319	□
rét	3090	" " 394 "
legelő	1132	" " 711 "
szőlő	280 ¹ / ₄	" " 83 "
terméketlen tér . .	152	

Tiszta jövődelem a különféle javak- és jogokból: 46,259 frt.

Termesztenek a határban: búzát, rozsot, árpát, kölest, kevés hajdinát, kukoriczát, burgonyát és répát; dohányt a föld alkalmatlan volta s a monopólium miatt nem.

A feléből való szántás nincs igen szokásban, de annál inkább a földek feles használata s azoknak bérbe adása. Az adón kívül minden teher a felesé vagy bérleé szokott lenni. A termést, kinek szöleje van oda, vagy ha nincs, házához vitetű és ott cséplik el.

Szöleje csak egy van, s ez egyesek tulajdona, Dézma itt nincs. Valódi életét a szabadság kora adta, melytől Szabadhegy elnevezését is nyeré.

Ha mostani állapota a nem rég multival összehasonlítva tekintetik, valóban méltányolni kell a birtokosok szorgalomteljes igyekezetét, mert ez előtt 14 — 16 évvel csak pusztaság, vizmosta, hasznavehetlen föld volt, s ma virágzásban van. Ott, hol előbb pár szál kóró, s néhány bokor vad pipitér élt sorvadozva, jelenleg a legnemesebb szőlőtökék, gyümölcsfák s más hasznos növények diszlenek.

A szőlőszet igen alaposan gyakoroltatik, s a mint előre is láthatni, itt fognak lenni a legjobb mintaszőlők az egész vidékben. Tapasztaltam már, hogy a birtokosok nem csak a mennyiségre helyezik a fő súlyt, hanem a minőségre is. Jelszavuk: „Quantitas et qualitas.“

Az ipar a pusztaság szántóföldek árát 200 ftra emelte, pedig régente 5 váltó forintért sem tudtak holdján kiadni. Hiszem, nem sok idő múlva még kapósabbak lesznek a szabadhegyi szőlők, mert nem csak kifizetik már magukat, de jövödelmeznek is és közel vannak a városhoz.

Nyári legelője nem sokat ér, annál többet az őszi. A takarmány elég egészséges táperővel bir, azért a kijáró marhák közt ritkán merül fel valami betegség. A tályogosláz, a száj- és köröm fájás csak némely éveekben mutatkozik, ekkor is nagyon kis mértékben.

Mérges növényeket alig, de gyógyerejűeket sok helyütt találhatni.

Tenyésztetnek szarvasmarhák, lovak, kevés mennyiségben juhok disznók, s. a. t.

Erdei nem igen bővelkednek vadakkal, mind e

mellett a lakosság saját használatára elég. Van bennük: öz, nyul, róka. A szárnyasokból fogoly, fürj, vadréce, s. a. t.

Folyóvizei, melyeken valami közlekedés történhetnék, nincs. Két igénytelen folyócska van a város határában, a Kanizslicza (török elnevezés), mely hajdan nem lévén szabályozva, az egész vidéket elönté, sőt még ma is okoz kárt a réteken, — a másik pedig egy névtelen.

Ezek közül csak az egyiken van egy keveset érő malom, melyen kívül egy gőzmalom áll a közönség használatára. E most nevezett malmot négy izraelita birja tulajdonakint s öröl naponként 100 — 150 mérőt.

Gyümölcstenyésztés. Azon tényezők közül melyek a népek polgárisulását eszközlik és emelik, egyik a nemes gyümölcsfák tenyésztése, s minél miveltebb a nép, annál szebben diszlik ez nála. A hol a gyümölcsfa tenyésztés vagy épen nem üzetik, vagy csak alacsony fokon áll, jele ez annak, hogy ott a nép culturája is némileg arányban van vele. Nem akarom ez elvet az itteni népre alkalmazni — mivel helylyel közzel dicséretre méltó egyesekkel találkozunk, kik ha a belteleken nem is tartanak nagyobb menyiségű fákat, legalább szőlejek körül buzgólkodnak ezek tenyésztésében, de megilletné részben egy kis szemrehányás azokat, kik nagyobb birtokok (kaputos) urai lévén, házuk s szőlejek táját oly pusztán tartják, hogy szinte idegenkedik hozzájuk közeledni az ember. Semmi sem oly kedves a szemnek, mint egy lombsátoros udvar, vagy illatos virágu gyü-

mölcsös, s mégis e haszonnal járó élvezet előmozdítását oly gyéren segítik elő. A kifogás általánosan az, hogy a madarak tanyát tartanak rajtuk s árnyat vetnek a szőlőbe. Mintha bizony nem lehetne azok számára egy külön hasáb földet szentelni.

L é l e k s z á m: 14,000. (kik közül 4000 izraelita, néhány prot. és g. n. e., a többi r. k.) ideszámítván a vele egy hatóság alatt levő Kis Kanizsáét is; az elsőben 848, — az utóbbiban 676 ház áll.

A v á r o s l a k o s a i t képezik: tisztviselők, kereskedők, iparosok és szorgalmas gazda emberek.

N é p e tiszta, takarékos, életre való, s fényezésre semmi hajlandósággal nem bíró; többnyire tud irani, számolni, nem babonás, nem előítéletes, vallására sokat ad, másokét pedig tiszteletben tartja.

Ruházata jobbadán posztó viseletből áll. A régente divatozott czifra szűröket nem hordja már, izlése javult s a felesleges czifrázatok helyett egyszerű piros szegélylyel is beéri.

Feltűnő, hogy a kis kanizsai pórnök igen nagy előszeretettel viseltetnek a piros szín iránt, s hogy arczukon még maig is meglátszik a keleti török typus, — könnyen indokolhatom ez állítást, ha emlékezetbe hozom, hogy a törökök 90 évig lakták e vidéket, kik közül számtalan család végkép megis telepedett. Erre mutat a náluk nagy ékességkép használt turbán. szerű párta is, melyet ünnepnapokon visel. E nők kiváló helyes és termetes alakkal bírnak s arczuk többnyire szabályos, kifejezésteljes. A kertészetre nagy hajlammal s kiváló ügyességgel bírnak. A helybeli melegágyak kora tavaszi productumait mindig megelőzik konyhában, szobában s tudja Isten hol összevissza

termesztett zöldségeikkel. Városunk nagyrészt általuk nyeri szükséges főzelékét, tejét, vaját.

Egy hibája van azonban e népnek, hogy betegségében nem fordul orvosi segélyhez, azért 300 beteg közül 299 meghal.

A korunkban annyira elharapózott testet lelket ölő pálinkaivás nincs divatban. De nem is igen találunk köztük satnya, elpuhult, munkaképtelen embe-
reket, — mind a mellett, hogy az elerkölcstelenedésre 93., mondd kilenczvenhárom korcsma nyújtja nekik a legnagyobb alkalmat. — Gondolom, ki-ki tudja közölünk azt az igazságot, hogy minél több valamely városban vagy helységben a korcsma, annál több a szegény ember, annál több a lopás, rablás, azért a mily haszonhajtó a város- és egyesekre a bormérési jog, épen oly káros és veszedelmes az emberiségre. Nem szólok itt a mulhatlanul szükséges [szállodákról, melyek a közszükség kívánalmait kielégíteni rendeltetvék..

A nép szaporaságát már azon egyetlen (nem igen dicséretes) körülmény is eléggé tanusítja, hogy a szerelemgyermekék száma hónaponként 10-re megy. Az ilyenekre aztán semmi gond sem fordítottatik s a legszomorubb sorsnak vannak kitéve. Hát mit szóljak azon (néha miveltebb osztályból való) anyákról, kik törvényes ágyból származott magzataikat bérbe adják ki, honnét csak 2—3 év mulva kerülnek vissza? Nem sir a lelketek ti érzéktelen szivü asszonyok, midön rendeltetésteiktől ennyire eltértek?

Birtok nyugodtan alunni, tudva, hogy ártatlan gyermektek idegen emlékün csüng, s nem élvezheti az anyai szeretet éltető melegét, ha az gondatlanság következtében valamely tagjára megcsönkul? A kis gyer-

meből nagy koldus lesz, s az a koldus a helyett, hogy áldást küldene utálatok a temetőbe, átokkal tétézendí roskadó sirotokat, melynek fejfáját nem fogja a hálados fiú forró könyzápóra mosni; mert abban nem az ő anyja fekszik, ő ilyent nem ismert, csak egy idegen asszonyra emlékszik, arra, a ki őtet koldussá tette. —

A beszéd mód félig göcseji, félig somogyi; álljon itt mutatványul egy kis rövid párbeszéd.

— Jó reggiet kíványok Mihá bátyám!

Agygyon Isten Józsep öcsém.

— Nem Gyün el kée főrba (fuvarba)?

Kit keek éevinnyi?

— A sógramat.

Há? (hová)

— Szombathéere. (Szombathelyre)

Meczc a sógrad óarra? (Mit csinál a sógorod arra)

— Tugygya nyila (menykő).

Csak maga lesz a sógrad?

— Ippeg, tisztán csak ű lesz. (Épen egyedül csak ő lesz)

Osztég mit füzetne? (aztán mit fizetne)

— Nyócz foréntot, meg az istációkon egy itó bort (egy ital bort)

Hohó lölköm, azért egse mozdéttom a loamat.

— Hát mi kõne kéenek?

Aszond (azt mondd) a sógradnak, tógygya meg azt a nyóczat még hárommóa osztánnék haaaza zavarom a csikóakat a rétrü. De ne sokat keczmeregyl, hanem üstént itt légy, mert ha megóksunk, a loakat a koácső is átikő vezetnyi.

— A kórság törgye ki azt a haazamenést, de-

hommegyek én haaza, ugyis tom, hogy e karajczárral sem ád többet a sógram. Talán csak nem péék kée, hogyu ki szabgya kée azt a fórt?

Hát medzig akar a sógrod odamarannyi?

— Vesárnopig csak.

Uhhát nem bánom, (ugy hát nem bánom) Acz-e foglalót?

— Aczcz-e? má há ne annék? Ehene e (egy) tallér! Hanem osztán hajnába ott legyen; csak zörögyön a pitar ajtón, majd föcsukom (felnyitom) vaj kiadom a kucsot (kulcsot).

Te Jóezsi! eregygy ée a zsidóhö, ha kivan a bótytya nyittava, végy e fertál hájot, visszagyüet (visszazajövet) gejg (pedig) szó be Nani nénédho, s kérd ée köcsönybe a sóró (sarló); mert ha nem vóna itthun (itthon) e kis luczerna, azt akarnék aratnyi.

— Szüvessen.

Jól föszedd ám a csánktyaidat! (azaz frissen járj)

— Itt leszek e tikmonysüjt alatt, (vagy is mi-alatt egy tojás megsül).

Szilva helyett szivát, alma helyett ómát mondanak; s majd minden második szót hibásan ejtenek ki mint például, szóma (szalma), póka (pulyka), tik, (tyuk) csibe (csirke), kurumpli (burgonya), kóbász (kolbász) mukucs (evetke vagy másképp mókus), csurka, (hurka), ütteve (ütve), láttava (látva), hógass (hallgass), dógozzáál, csahóó (csaholj), immá (immár), némáá (nézd már), tennap, hónap, máma (már ma). Somogyból is szivárogznak ilyen tájszavak, jóllehet csak kivételesen hallani; ilyenek: ellopnájik (ellopnák), láti-e (látja-e)? híji be (híja be), magi, (maga) köserven (keservesen), ides (édes), mörges, (mérget) legorombétották (megpirongatták), kiájták (kiásták).

Iparosai többnyire értelmes s nagyítás nélkül elmondhatni civilizált emberek, kiknek ép oly jól áll a könyv kezükben, mint a munkához való szerszám.

Sok volna a nagyszámmal levő mesteremberek üzletét egyenkint elősorolnom, azért bocsássanak meg, kikről névszerint meg nem emlékeztem; mert nagyon eltérnék célomtól, ha az olvasót holmi apró részletekkel untatnám, a helyett, hogy általánosságban szóljak; e helyen tehát csak egy párt emlitek meg azok kedvéért, kik vidéken lakván, ismeretség hiányában e könyvecske legyen utmutatójuk.

Vajdics Alajos férfi szabó, készít mindennemű magyar és német munkát, ez utóbbiban igaz ugyan most már nem oly jártas, mivel a frakkos világ letűnével magyar szabónak ütvén fel, annyira ellene mondott az ördögnek, hogy magyar ruhákra is csak olyan emberektől fogad el megrendeléseket, kikről tudja, hogy nem voltak el a Reichsrathba s ha tobákolnak is csak azért teszik, — mert náthásak. —

Folyvást 15—20 legényt foglalkoztat s ez által lehetővé vált nála bár mily nagy megbízásokat elfogadhatni. Kelmét maga tart. Mint igen ügyes embert, ki Zala és Somogy mivelt közönsége által nem ok nélkül látogattatik oly sűrűen, én is lelkiümeretes merem az illetők figyelmébe ajánlani. —

Boltja a piacton, a Tárnokféle házban van, hol őt a „Bolond Miska“ „Magyarország“ s. a. t. társágában mindig megtalálhatjuk (ezzel csak azt akartam mondani, hogy a derék hazafi nagy irodalombarát is).

A ki netán Vajdicscsal meg nem alhatik, mindjárt a szomszédságban találhatja Matost, ki szinte igen jó mester, s terjedt üzlete következtében készmunkákat is tart. Jutányos árért lehet nála venni.

Ugyanazokhoz közel van:

Fischer nőszabó. Nekem persze mint a féle nőtelen embernek még nem volt nála dolgom, de másoktól igen dicséretesen hallom emlegetni.

Leber Ignáczipész, jól dolgozik, s meglehetősen jutányosan is, de egyik főbaja, hogy sokáig várakoztat, ezt egyébiránt eltűrheti az ember, mert tartós munkával kárpótoltatik; deha a csináltató a lábbeli szükséges volta miatt nem győz Leberre várni (mint én), menjen el Halvaxhoz, talál ott készen annyit, hogy Dúnát is rekeszthet vele.

Ekker óraműves készít új órákat, s avultakat elfogad javítás végett; munkája igen jó, nem úgy, mint sok kisvárosi órásé, kiknél csak addig jár az óra, míg a boltban van, s mihelyt a szabad levegőre viszik, tüstént megáll. Továbbá egyszeri belekukkantásért sem kér mindjárt két forintot, sőt ellenkezőleg a lehető legolcsóbban dolgozik. Van pedig neki mindenek felett egy szép tulajdonsága t. i. a hazaszeretet; ehhez ugyan semmi köze a közönségnek; de mivel igen furta az oldalomat, már csak kimondtam.

Seiler Péter órás és erőművész, vállalkozik jó alkatu fekirányos torony- és vár-órák készítésére. A levélben teendő megbízásoknál a számlapok mennyiségéről, s az ugynevezett második harang sulyáról említés teendő.

Épen esős időben irván e sorokat, ha nem akarnám is eszembe jutna, hogy mily jó szolgálatot tesz ilyenkor a szűr, s mivelhogy már divatba is jöttek, a ki magának ilyent csináltatni akar, menjen Horváth Ferenczhez, ki e vidéken a leghiresebb szürszabó. Pár évvel ezelőtt a párisi műkiállításra is készített egy szép szürt s elis küldte az illető szállító bizottmányhoz, de

a szür az akkori nehéz idők miatt sem Parisba, sem haza nem juthatott.

Szücs munkákat Gödörházi-, Blau Henrik- és Hlatkinál lehet igen szépeket teljesíttetni, kár, hogy ez utóbbi gazdaság kedvéért egy kissé háttérbe szorítá mesterségét.

Bartos szijgyártó mesternél varrják a legjobb lószerszámokat.

Volf István dísz-szijgyártó (Tubolyféle ház) készít gazdasági lóigákat, s lovagszerszámokat, nyergeket, angol bőrládák- és fegyvertokokat. Találhatók boltjában még: vadászkellékek; fuvaros- és lovagostorok, sétapálczák, sérvkötők, nemkülömben elvállalhat megrendeléseket mindenféle dísz- szijművekre, azon hozzáadással, hogy azok leggyorsabban s a legjutányosabb áron eszközöltetnek.

Desgyek és Nemsics gombkötők jól értik magukat.

Ha az előfizetés gyűjtés (kivált mai napság) nem mesterség, úgy a világon semmi sem az. Ide kell a legjobb láb, — lótni futni, a legjobb mell és a legislegnagyobb ékesszólás — rábeszélni, tehát én ezenel kiveszem e szakmát a művészetek sorából, s a mindennapi kenyerüket véres verejtékkal kereső kézművesek osztályába teszem. Ők a leghasznosabb polgárai a hazának s mégis jobban félnek tőlük az utonállóknál. Velük egy asztalhoz nem ül senki, mert tudják, hogy hamar 1 vagy több ftjukba kerülhet a társalgás; — ők nem beszélnek egyébről mint az irodalomról, művészetéről, s e két tárgy pedig sok ember előtt (fájdalom! de igaz) szörnyü csömörletes. Inkább a nyersbőrökről, borról, kártyáról, csak a szellemiségről ne halljanak. Hát midön a tárcza megnyilik s onnét egy szende előfizetési felhívás mosolyog ki. No hiszen! van mit

hallani szegényeknek. Jaj akkor azon lapnak vagy könyvnek, melyre a gyűjtés történik. Szidnak a „Pesti Napló“tól kezdve le egész a „Pesti hírnök“ig minden ujságot; de leginkább szenved a gyűjtő. Ilyen martirokul mutathatom be Szalmay és Bisztricsányi urakat. Nincs oly pártolásra méltó vállalat, melyre ne szereznének praenumeransokat, tehát méltó hálát és elismerést érdemelnek e buzgó gyűjtőmestereink, s megvárhatják, hogy tisztelettel süvegeljünk előttük.

Az itt elősoroltakon kívül is igen sok ajánlható kézműves van, kik bizonyosan nem fognak engem félreérteni, mintha a megnevezetteknek elsőséget akarnék fölöttük adni. Ezt tegye a készítettő maga. —

Kereskedelem.

A város közlekedését roppantul előmozdítá a budakanizsai vasut megnyitása. Ez által igen sok, kiválszólag azonban két nagy nyereséghez jutottunk. A kereskedő és a természető kevesebb időt kénytelen az utazásra fordítani, s így nyer már az által is, hogy a megtakarított időt ismét természetésre, tehát keresetre fordithatja; továbbá rövidebb ideig és vagyonkoczkáztatás nélkül történvén az utazás, a szállítási költségnek is tetemesen kisebbnek kell lenni. Mit fog ez okozni? Azt, hogy a természető nem kénytelen időveszteségét, rendkívüli áldozatait és nagy költségeket a portékák árához szabni, mi őt képessé teszi termékeinek, veszteség nélkül, olcsóbb áron eladására. Így nyer a vevő, mert ugyanazon árért a körülmények szerint majd két annyit kap; de nyerni fog az eladó is, mert nagyobb

levén áruinak kelendősége, növekedendik nyeresége, s ez elég ösztön a serényebb termelésre.

Sokan feljajdultak a vasut létesítése óta, hogy most már majd nem is lehet olcsó áron fához jutni, mert a kereskedők temérdekét liferálnak ki a vaspályához. Habár nem is lehet tagadni e körülmény némi igazságát, mindazáltal úgy hiszem, többfélekép van ez ellensúlyozva. A netán ebből eredő szükségét, mielőtt érezhető lenne, a nagyobbított s gyorsított kereskedés gyorsan kiegyenliteni igyekszik. Ha a polgáriasság némely helyen sebet üt is, a hiányt pótolni bírja s önokozta sebjeinek behegesztésére többnyire elég erős is szokott lenni.

Legnagyobb élénkség mutatkozik a gabonakereskedés körül. Naponkint megy ki a pályaudvarba 4—500 kocszi különféle gabona, s a raktárakat annyira tele zsufolják, hogy a beérkező nagy mennyiségből még az indóházi színbe is kénytelenek a felesleget lerakni. Ebből az a természetes következtetés: miszerint a szállításra szánt termények több napig hevernek, míg eljuthatnak rendeltetésük helyére.

Minden tekintetben látható a gyorsított közlekedés üdvös kifolyása. Számtalan ember nyeri kenyérét a vaspályánál. A kik előbb napszám hiányában majd éhhaláltak, azok most soha sincsenek munka s így kenyér nélkül. Boltjaink naponkint szaporodnak, ezek szaporodása versenyt (concurrentia) szült, minek következtében minden árucikkből a legnagyobb választékot bírjuk s nem vagyunk kénytelenek egyesek uzsorászkodásait elszenvedni; a mi előbb 1 ft. volt, azt ma bizonyosan 20 krral olcsóbban vehetjük s így tovább.

A venni szándékozók kedvéért bemutatok egy pár kereskedést is, ezek közt elsőhelyen Vajdics József

könyv- mű- és (most már) hangjegy kereskedését, mert a szellemi dolgokat mindenben előny illeti az anyagiak fellett. A csinosan felszerelt boltban kaphatók: történelmi-, és mezőgazdasági munkák, levelező- szakács és egyéb szakkönyvek; továbbá gyűjteményes művek, ifjúsági iratok s minden jelesebb szerzőtől szépirodalmiak; ima- és iskolakönyvek. Remekírók művei magyar, német, franezia és olasz nyelven, utazási emlékek, naplók és hangjegyek. Műtárgyakból: hirneves írók, tudósok, művészek államférfiak arczképei, a vallási tárgyuak közül különös figyelmet érdemelnek a még kevésbé ismerős franczia divatu szent képek, imakönyvekbe valók. Genrék, író-, rajz-, levél- és virágpapírosok, a levélpapírok különféle szinezettel, arany-ezüst- és brons préselésekre; születés-, névnap alkalmakra (no meg persze szerelmi vallomások számára is) Írószerek, festékek, ecsetek és levélragasztók, ugyszinte rajzeszközök és végül látogatójegyek.

Előfizethetni a kereskedésben mindennemű hazai és külföldi lapra; ugyanitt árulnak postabélyegeket is. A tulajdonos szívesen ad ki helyben vagy vidékre könyveket és műtárgyakat, ugyanazonban, hogy a meg nem tartottak minden csorbulás nélkül, bérmentve küldessenek vissza.

Kölcsön-könyvtárára előfizethetni a hónap minden napján, 2 ft. biztosítási pénz letétele mellett, mely az előfizetés megszűntével visszajár. A könyvekkeli kiméletes bánás magában értetik, mindazáltal ha bemocskolva vagy épen eltépve kerülnek haza, a mű bolti ára a 2 frból térítettik meg. A bennük való jegyezgetés hasonlóan mellőzni kéretik. Az olvasmányok kicserélése ünnep- és vasárnapokat s az országos vásárok idejét kivéve mindenkor eszközölhető. Vidéki elő-

fizetők a postabért viselni tartoznak. — A kereskedéssel egy külföldről hozatott gépekkel ellátott könyvkötő műhely van kapcsolatban, hol a legcsinosabb díszművek készíttetnek.

Fesselhoffer József nagyszerű fűszer-anyag-, festék-, dísz- és norinbergi kelmék kereskedése, jelenleg a városház épületébeni Spanierféle boltban van. Árultatnak benne chinai-, bécsi- és herendi porcellánból asztali edények, a legnemesebb külföldi borok, valódi tajt pipák és serteárúk; löpor, salitrom, paraffinke-
nőcs. A vevők szolgálatára 5—6 segéd áll készen, kik pontos és gyors szolgálat által csak emelik a kereskedés jóhírét, melyet Fesselhoffer ur hamisítatlan és igen jutányos áruival már régen kiérdemlett. —

Itt van az első magyar biztosító társulat ügynöksége is.

Stern és Pollák kereskedők tartanak mindennemű, de kivált rumburgi vászonból nagyszerű raktárt. Van náluk igen nagy választékban süveg, kalap, ruhaprém, (csinált és természetes), nagymennyiségű férfiruha kelme, mely kelmékből a vevő kívánatára akár mely szabásu és divatu öltöny készítése is eszközöltetik. Legujabb mintájú ingek, téli kendők, nyakravalók, igen illendő áron szerezhetők náluk.

Zerkovicz Vilmos váltóüzlete, mely igen biztos alapon lépett életébe, egy általánosan érzett hiányon segített, mivel sorsjegyek vevése- és eladására, nem különben a kölcsönvételre megkívántató személyes eszmecsere ez előtt nagy idővesztést és költséget igényelt. Zerkovicz feladatul tüzte ki a közönség igényeinek nagy bankár házakkali összeköttetés által megfelelni tudni; melynélfogva képes egy felől a pénzkeresőknek segédkezet nyújtani, másfelől pedig alkalmat

nyitott kisebb megtakargatott pénzüsszegek biztos elhelyezése által az érdeklettek számára szép jövődelmet szerezni.

A megbizók vehetnek sorsjegyeket és hitelpapírokat 10 havi részletes lefizetés mellett; egy hónapi részlet lefizetés által már azon kedvezményben részesülnek, hogy a kijelölt sorsjegy a közelebbi húzásnál fő nyertes lehet, és a kamatozó papiroknál a kamatok a befizetés napjától kezdve az aláíró részére járnak, végül a részletenkinti befizetések lehetővé teszik kisebb összeget is nyerni. Ily nemű megbizások szorosán a napi árfolyamhoz mérve teljesítettnek. Üzlettulajdonos a hitelpapírok kamatszelvényeit (Coupon) a börzei árfolyam szertni váltja be. Hitelpapírokra értékhez mérve 6% ra kölcsönöz, s gondoskodni ígér, hogy a sorsolási jegyzékek általa rögtön megszereztevé, gyors felvilágosítással szolgálhasson. Vállalkozik Zerkovicz alaptörlesztési kötelezvények, ugy, arany és ezüst pénznemek vételére s eladására s ígéri, hogy mindennemű pénzügy létesítését a lehető leghamarább fogja foganatosítani.

Közintézetek.

Elszomorodunk ha visszapillantunk ama vandali korra, melyben az emberiség bölcsőjéből fölkerekedet hazát kereső nemzetek harsogták Európa polgárisult piacznán kürtjeiket, mikor az emberdüh irtó fegyvere lángbaboritá a virágzó városokat, népes falvakat, a még romjaikban is oly nagyszerű várakat. — Nem szándékom ezuttal festeni sem a német császárok hadjárait, melyeket édes hazánk ellen intéztek, sem a tatár-

járást, mely azt tönkre tette, de mely egy újabb phönixként föléledt hamvaiból, hanem egyedül a közelebbi korra vetem figyelmemet, hogy szíves olvasóimmal röviden megismertessem, minő állapotban volt akkor hazánk, s minő körülmények közt jött létre e város gymnasiumi tanintézete. —

A keresztes háborúk megszűntével mint vizözön nyomult az ozmanok uralma mindinkább Europa felé; — semmi sem vala képes fegyvereik tulnyomó erejét visszatartani. Még csak egybe helyezék reményüket, a keleti császárságba. Mindenki Konstantinápoly felé tekintett; de mi haszna? segínyt senki sem küldött s Konstantinápolytól nem telhetett ki a csoda, hogy sokáig ellenállt volna Mohamed vadul duló hiveinek. Az óra ütött s Bizancznak dölnie kellett. Alig omoltak össze Konstantinápoly falai a félhold romboló ágyui alatt, Europa keleti részén mint egy dögvész terjedt a török hatalma, fennen lobogtatva a hódítás zászlaját, de a láthatlanul működő isteni gondviselés másképp intézkedett: épen akkor, midőn a mohamedánizmus vérmes reményeket táplált keblében a világ meghódításához — buzdítván követőit a vallás érdekében is — indultak meg őseink a Kaukáz óriási bércei közül.

S vajjon Németország, vagy — jobban mondva — Europa, mely a „magyar“ név hallatán annyira rettegett, s mely félreismert bennünket, gyanítá-e nemzetünkben nagylelkű megmentőit? Csalódnánk, ha e kérdésre „igen“ nel felelnénk. — Eléggé bizonyítja ezt egy ezred évi eredmény, de hiszen melyik vagy hányadik nagy ember részesült méltó elismerésben, míg élt? s én úgy vélem, nem tévedek, ha egyesekből ugyan e következtetést vonom a nemzetre is.

Elesett Bizancz, el Görögország és a dunai tartományok legnagyobb része; hazánkon volt a sor Mintha valami gonosz démon zavarta volna meg Europa népei esztét, hogy épen most, midőn a veszély úgyszólván tetőpontra hágott, vallási vitákba kellett ereszkednie. —

Futva futott a veszélytől, s félt, mint gyermek a lélektelen, „mumus“tól, csak hazánk [nem rettegett az ellenséges áradattól. Vajjon miért is félt volna? mikor Hunyady János és nagy fia, Mátyás vezérkedtek harcaiban.

„Meghalt Mátyás király, oda az igazság“ és mi utána mondhatjuk, sirba vitte magával a vitézséget is. Tétlenség és gyengeség fogta el az egész nemzetet, mialatt a török mindig bátrabb lett. Végre elkövetkezett az idő is, hogy az ifju II. Lajos foglalta el a trónt, ő, ki alatt hazánk dicsősége és jólléte vele együtt a Cselye patakba veszett. Sokan, nagyon sokan véreztek még czán. Félhaza rabbá lett. De pirulnom kellene, ha csak ily rövid cikket akarnék őseinkszerevéseinek leírására szánni . . .

Háborus időben senkinek sincs kedve művészetről, tudományról gondolkozni, vagy ha találkoznak is egyesek, szavaik az ágyuk bömböléséhez képest a pusztaban kiáltóéként vesznek el. Katonára, nem szobatudósra van ilyenkor szüksége a hazának. Így volt ez a XVI.- és XVII. században is; községek, városok, sőt megyék voltak, melyekben Diogenes lámpájával is bajos leendett akadni tudósra, vagy ha úgy tetszik, iskolázott emberre, vagy papra.

De végre megszűnt a szenvedések vihara, tisztult a láthatár, és a tudományok hajnala is pitymallani kezdett.

I. József halála után a szathmári békekötéssel befejeztetvén a polgárháboru, az atyáskodó III. Károly rögtön oly intézkedésekhez fogott, melyek — ezért is béke hamvaira! — a haza felüdülését és javát czélozták, mind anyagi mind szellemi tekintetben, mi által egyszersmind példát adott, melyet mondhatni, lelkesedve utánoztak.

Még dicsőbb volt e részben Mária Terézia uralkodása. E nagy uralkodónő valódi anyja volt népeinek, köteteket kellene beírni, ha a lelkes Szemiramisz üdvös intézményeinek teljes sorozatát akarnók adni.

Ennyi dicső tett nem maradhatott követők nélkül. Országnagyjaink is fennen hordozák a haladás lobogóját, majd vagyonuk, majd meg tollal mozdítván elő a közjót.

Ezek közt látjuk első helyen országunk egykori dicső emlékezetű nádorát, gróf Bathányi Lajost, ki nemes szive hajlamánál fogva 1796. ban fia József kalocsai érsek közreműködése mellett

Kanizsán gymnásiumot

alapított. Mielőtt tökéletesen szervezhették volna az intézetet, mint mindenütt, ugy itt is sok akadályt kellett legyőzni. Koller Ignác veszprémi püspök, nem mintha a kegyesrendiek Kanizsán leendő letelepedését akadályozni kívánta volna — tartotta oly sokáig vissza bejegyezését, hanem mert előre látta a bölcs főpap, hogy 10.000 ft. alapítványi összeg kamatja épen nem elég-séges a tanári személyzet fenntartására. Az ajándékozott kert- s kevés réten kívül pedig még csak háza s temploma sincs a leendő iskolának.

Végre 1765-ben a megye azon épületet, mely közköltésen katonai laktanyának állittatott, az új ala-

pitványnak átengedte, s a szükséges püspöki engedély is kicsikartatott; mivel pedig iskolai épület hiányzék, s azt az idő rövidsége miatt építeni hamarosan nem lehetett, ugyancsak a megyétől, a szerzeteseknek lakul engedett ház átellenében fekvő másik katona-szállást ideiglenes használatul oda adta. (Megjegyzendő hogy ezen épületért a megyének jelenleg 1500 ft. lakbér fizettetik a herczeg Bathyányi család által). A nepomuki szt. János tiszteletére épített templom az alapítványi szerződés értelmében a szerzetet illeti; miután azonban nevezett veszprémi püspök a templomot semmi kedvezményben nem részesíté, az a város tulajdona maradt. Így tehát a nélkülözhetlen legszükségesebbek megszerzése után a következő 176 ⁵/₆ ik évben az iskolák megnyittattak.

Az intézet további viszonyai.

Valóban örvendetes kezdete vala az ujoncz tanodának, mert mindjárt az első évben oly nagyszámu ifjuság sereglett össze, hogy a létszám 400-ra vergődött. A tanügygyel legelsöbben foglalkozott egyének nevei ezek: Járos László, humanitás-, Francz Bertalan és Deményi Mark a grammatikai osztályok tanárai.

A tanulók tetemes száma miatt a második évben a tanárokat is szaporítani kellett, s így az igazgatóval együit 5 egyén a legnagyobb szükséggel küzde 10 évig, mig 1777. ben Mária Terézia királynénk a közjó előmozditásában fáradozók iránti kegyes hajlandóság következtében a tanulmányi alapítványból 300 frtot a helybeli sóhivatalnál négy részletben felveendöt adományozott.

És mivel éppen az előbb említett évben hozatnék be az első királyi tanrendszer, a kanizsai tanári kar ismét egy taggal szaporodott.

A tanuló ifjúság száma 1766 tól 1786 ig annyira növekedék, hogy már az 550et is fölülhaladta; ámde miután II-ik József császár rendelete következtében mind a polgári ügyeket kizárólag németnyelven tárgyalni mind a tanulmányokat is az iskolákban ugyanazon kellették előadni, egyszersmind behozatott a tan díj (didactrum), mely a közép tanodákban 6-, a bölcsészeti osztályokban 9-, a jogi- s orvosi karnál 15 ftra határozottatott.

Továbbá a tanodákat illetőleg elhatározottatott, hogy abba csak azok vétessenek fel, kik a német nyelvet birják.

Kanizsán pedig még csak elemi iskolák sem léteztek, hol németül legalább irni olvasni tanítottak volna. Ily sajnós körülmények közt aztán éppen nem lehetett csodálni, hogy az ijjak száma 500ról 40-, mondd negyvenre leapadt. Végre a borus helyzetből 1790 ben ismét kijutott, mikor II. Lipót császár előbbi medrébe engedé vissza folyni a dolgokat.

Jelen állapota és publicitása.

A 48-iki események után korábbi súlyedésébe esett vissza a gymnásium. Átok legyen örökre az utálatos absolutrendszer feltalálóin, kik édes anyanyelvünket annyira kiszoríták tanintézeteinkből, hogy II. József korába estünk vissza.

Ismerik olvasóim az új tanrendszert, („Entwurf der Organisation der Schulen in Oesterreich“)

melynek nyomán az államban létező tanintézetek többnyire leszállítottak, a felgymnasiumokban 12 az alsókban 6 tanár eszközölvén az oktatást, kik közül az egyik egyszersmind tanoda igazgatói minőségben működött.

Tudva levő dolog, mikép Magyarországon majdnem minden kath. tanintézet szerzetes testületek birtokában van, melyek főnökei felszólítottak nyilatkozat tétel végett: hogy mely gymnasiumokat akarnának az említett tanrendszer nyomán újra szervezni, vagy átalakítani, s melyeket megszüntetni? Ennek következtében a kegyesrendiek administratiója alatt álló 28 tanintézetből a közoktatási ministerium rendelete erejével 7 felső-, 11 alsó gymnasiummá alakíttatni, 11 pedig megszüntnek nyilvánítottak. Ez utolsók közé soroltatott a nagy kanizsai gymnasium is; részint az alapítvány csekélysege-, másfelől pedig alkalmas egyének hiánya miatt, miután a szerzet ujonczok bevételeitől bizonytalan időre eltiltatott.

A derék közönséget e váratlan esemény mélyen meghatá, s azonnal néhány értelmes tagból álló küldöttséget indított Pestre a szerzett főnöki helyetteséhez, azután Sopronba a tankerületi felügyelőhöz, s végre egyet Bécsbe, egyenesen magához a magas ministeriumhoz, azon kérelemmel, hogy tekintvén a gymnasiumnak kezdettől óta jelenkorigani virágzó állapotát, a város alkalmas helyzetét, ennek kereskedelmi élénkségét és más tanodáktóli távolságát, ne fosztanak meg Kanizsát e minden tekintetben jeles és hasznos intézettől. Nem is volt e lépésük sikertelen; mert a m. ministerium az alapos okok által meggyőződve, egy 1850-ik évi october 14-kén ⁸⁶³⁰/₁₀₃₁ szám alatt kelt.

rendelvény nyel a gymnasium kinyithatása megengedették. És mivel a többször említett tanrendszer szerint szerveztetett, 6 tanár működése mellett 4 osztályu algymnasiumnak nyilvánított, miglen a szervezési terv 8 §-a értelmében a nyilvános gymnasiumokat illető szabályszerűleg megállapított feltételeket pontosan teljesíteni.

Tanigazgatót-, s tanárokat kinevezhetési jog.

Az eddigmondottakból következik, hogy mivel a gymnasium átalakulása után is a kegyesrendi testület birtokában maradt, a szervezési terv 14. §-a értelmében ugyanazon testület főnökének van joga igazgatót s tanárokat kinevezni.

Megemliténdőknek tartom azon t. egyéneket, kik ez átalakult s tetszhalálból felébredt gymnasiumban elsőben működtek: Szép Lajos, tanodaigazgató, s hittanár, mind a négy osztályban. — Tóth Lajos, a 3-ik és 4-ik osztályban görögnyelv- sminden osztályban németnyelv tanár. — Németh Lajos, a 2-ik-3-ik és 4-ik osztályban latinnyelv tanár. — Balázs Sándor, mind a 4 osztályban történet- és földtan-, a 3-ik és 4-ikben magyarnyelv tanár. — Hanzély Mihály minden osztályban természet-rajz és az 1-ső osztályban latinnyelv- s egyszersmind német szépirás tanár minden osztályban. — Dolmányos György, mind a 4 osztályban belüszámtan- s az első és 2-ik osztályban magyarnyelv- s egyszersmind minden osztályban magyar szépirás tanár. Ezenfölül a negyedikben Tóth Lajos-, a harmadikban Balázs Sándor-, máso-

dikban Dolmányos György-, az elsőben Hanzély Mihály osztály-tanárok.

A tanodai épület.

A jelen tanodai épület, egy kiegészítő, nem ugyan emeletes, de összekapcsolt részét tette a tekintetes Zalamegye által a piaristáknak lakásul átengedett háznak, s minthogy ez iskolák kezdettől óta alkalmas épület hiányában ide s tova székeltek, a mostani alakba 178 $\frac{2}{3}$ ik tanévben Keszthelyi László, mint ház- és tanodai igazgató helyezte; hosszú idők során át roskadozó teteje kijavítására a királyi tanulmányi bizottmány felterjesztett kérelem következtében 600 frtot adományozott. Ily kar- és állapotban maradt egész 1822 ig; a midőn az előbb „3-ik elemi“ név alatt létezett osztály még 1807ben a második kir. tanrendszer szerint a gymnasiumhoz rendeltetett csatoltatni, mint első grammatikai osztály; mely a városban külön vagy 15 évig kezeltetett egy világi tanítótól, kinek Kaposvárra lett eltétele után a rendnek adatott át. Am de mivel a szerzetes lakban mind a tanító, mind az osztály számára szoba hiányoznék, a város azon föltétel mellett: hogy a kegyesrend a második elemi osztályt is vegye át, a szerzetes ház éjszakai részét 5 szobával meghosszabbította, s egyuttal a két egyén élelmezésére 300 pftrnak évenkint leendő fizetésére magát kötelezte, mely összeg az átalakulás alkalmával 850 ben 600 pftra emeltetett. Az épületnek kül- és bel tatarozására nem lévén alapítvány, az a szerzetet terheli.

A b. e. Bajzáth József veszprémi püspöktől a tanodai épület tornácza sarkára helyezett kápolnáról 1792

évben kiadott szabadalom, melynek erejénél fogva minden vasár-, ünnep- és hétköznapi szabadon tartathatik isteni tisztelet, mind a tanárok-, mind a tanulóknak nem kis kényelmére szolgál, minthogy a város temploma távol esik.

Ösztöndíjakrai alapítvány

nincs; de a szegény s árva fiuk számára néhai Szalay József, előbb kéthelyi plebános s utóbb gróf Erdődy Györgynek Füzesen udvari káplánja 815-ben tett végrendeletében 800 váltó forintot hagyott; mely tőke Podolay Menyhárt kanizsai igazgató által 828-ban 100-s 833-ban ismét ennyivel szaporítatván, Czellinger Fülöp özvegyénél van oly végből letéve. hogy azon könyvek és irások vásároltassanak. Lehetlen hallgatással mellőznöm a tápintézetet, melynek a jezsuiták voltak mesterei, s mely minden ellenvélemény daczára is kitünő eredményeket mutat fel. A convictus hasznosságát főleg Kanizsán tapasztalhatni, minthogy a környéken lakó tehetősebb osztály horvátajku csemetéi a folytonos és kimeríthetlen gondviselés és társalgás által nemzeti nyelvünk és tulajdonságaink elsajátítására ernyedetlen szorgalommal vezettetnek, s már gyermekkorukban magukba szívják a testvéri egység magasztos eszméjét, melyre most oly nagy a szükség. Bár az is valósulna, hogy lyceummá alakulhatna gymnasiumunk.

Ezzel van kapcsolatban egy 4 osztályu főelemi s egy három osztályu leánytanoda, többnyire értelmes és fáradhatlan tanítók kezelése alatt. Rózsavölgyiné

asszony pedig tart még ezen kívül egy magán szerve-
zetű nőnövelőt. Előadatok benn mindazon tanulmá-
nyok, melyekre egy jóra való honleányoknak szüksége
van. Zongorára a meglehetősen ügyességgel bíró R-ta-
nitja a növendékeket, s házon kívül is ad órákat. Csak
az volna még kívánatos az intézetre nézve, hogy a
francia nyelv rovasára ne hanyagoltassék el az anyai,
mert végre is nincs akkora okunk a francia nyelv
nem tudása felett pirulni, mint ha a magunkét nem
birjuk kellően. Talán majd megérjük még, hogy e
téren is lesz concurrentia; mert valóban szükséggé vált
közönségünkre nézve még egy ily intézet létesítése.

Az ágostai evangélikusok iskolája.

Az itteni evang. gyülekezet a szepetnekihez tar-
tozik, melytől 845ben eredetét is vette s életrevalósá-
gát azzal bizonyítja, hogy kezdettől fogva törekedett
a város és vidékén elszórva levő felekezet számára os-
kolát építeni, de ez daczára az illetők áldozatkészségé-
nek, egyelőre a lehetlenséggel látszott határosnak. A
nehézségek mindazáltal nem valának képesek a kis
gyülekezet buzgóságát megtörni, s már 846ban telek
vásároltatot érintett czélra. A 48-iki események e gyü-
lekezetet is hátráltatták feladata kivételében, s egész
854ig igen kevés tevékenységet leheté tapasztalni;
most már azonban két telke van. melyek egyikén egy
szép jövödelmet hozó ház s kevés módositással egy
szerény tanítói lak s iskola lett rendelkezés alá bo-
csátva.

Tanító fenntartására a gyülekezet még csak ez
évben érezte magát elég erősnek, miuek következtében

mult szeptember 16-án tartotta Péterfy Sándor tanító az első előadást, — a legelső prot. isteni tisztelet pedig november 1-én ment az iskolában végbe. Az iskola jövője nagy, de hivatása még nagyobb, miután közönséges rendeltetésén kívül célja a környéken való néposkoláknak mintaul szolgálni. A növendékek száma jelenleg 25—30.

Az izraelita község és iskolája.

A kanizsai izr. község honunkban a legrégiebbek közé tartozik, jóllehet mostani terjedelmét alig két év óta nyeré, de már 40 év előtt is, midőn még sokkal kisebb vala, nevezetes intézményeket létesített. Tagjai megértve a korszellem intő szavát, csak hamar községi iskolák és templom építéséhez fogtak s az isteni tiszteletet reformálták, szóval, míg más nagyobb helyeken e félékre alig töretett ut, itt már minden virágzásnak örvendett.

A körülbelöl 4000 lélekből álló cultusnak jelenlegi állása anyagilag szellemilg várokozáson fölül van. Löw Lipót főrabbi dicséretes működése idejében pompás orgonával lön a templom ellátva s egy nagyszerű iskolai lak építettett, mely két utczára nyiló háromszöget képez, s mindegyik homlokfala 23 ölnyi hosszú. E nyilvános tanodában ez idő szerint 600 gyermek oktattatik eredményesen. A tanítói személyzett áll: 7 tanítóból s két szinte rendes fizetési varrónőből.

Az intézet iránya elemi és reál, mely utóbbi azon előnnyelis bir, hogy a belöle kilépő növendék azonnal alkalmazást nyer a legnagyobb kereskedő városokban.

mivel benne a könyvvezetés tökéletes alapossággal tanítatik. Ugyan ezen épületben van a kisdedovoda is. Az oskolai költségeket a didactrumból fedezik.

Rabbija a tudományos készütséggű Fassel, ki a német literátura terén eléggé ismeretes.

Jótékony intézetei közül említést érdemelnek a kórház, mely a rend is tisztaságpéldaképe; a szegény-ápolda és az árva gyermekeket iskoláztató segély-egylet. Ily sok dicséretes dolog elősorolása után szabadjon az izraeliták egyik árnyoldalát is leleplezni, t. i. a magyar nyelv és irodalom iránti hideg közönyösséget. A kinek nem inge, ne vegye magára. Nehány lelkes család köpenye alá nem bujtathatjuk a „Fliegende Blätter“ és „Donau Zeitung“ buzgó olvasóit, kik oly kevés áldozatot hoznak annak a jó hazának, melytől anyagi jóllétüket nyerék. Tegyük édes atyámfiai szívünkre kezünket s ismerjük be ez állítás igazságát, s törekedjünk, hogy ne legyének köztünk olyanok, kik egy kukkot sem tudnak magyarul, ámbár itt látták először a napvilágot s a mijök van mind köztünk szerezték. De hogyan érhetjük ezt el legkönnyebben? Ugy, ha gyermekeinket hazafias szellemben neveljük, ha velük magyarul társalgunk s nem csak akkor viszzük el őket színházba, ha Himmelberger, Eggenberger és Ergerberger ur vetődik minden hét sovány esztendőben ide, hanem akkor is, ha a magyar nyelv apostolai ütik fel templomukat; mert a szegény minyájunkkal közös, ha a szegény színészek kénytelenek elszökdösni a részvétlenség miatt. Nem elég ám az üdvözségre csak azzal beérni, hogy a vagyonosok között többen ugysis megteszik a magukét, sőt talán többet is, mint mennyit tőlük a közjó joggal

várhat; a kinek csak 5 krja van is, adhat belőle egyet a nemzetiség oltárára, tehát ezen arányban, vagy csak felénnyire is iparkodjunk hatni s az eredmény nem maradhat ki.

Tisztelem én a németnyelvet, de azért mégis fájdalmasan esik azt hallanom minden lépten nyomon s olyan forma érzés lép meg, mintha nem is Magyar-országban, hanem ott valahol Hessen-Cassel körül volnék, ahol a magyar szót azt sem tudják micsnda fán terem. —

A polgári egyesület,

1837-ben keletkezett, s célja, közhasznú ismeretek gyűjtésén kívül, a helybeli szegényebb sorsú polgárokat s a város közintézkedéseit gyámolítani, melyvégre egy elnök, titkár, pénztárnok s 12 választmányi tag által nyilvánosan kezeltetik. Minden hónapban van egy gyűlése, s a határozatok szótöbbséggel állapíttatnak meg, melyeket a jelen nem levő tagok is kötelesek érvényesnek ismerni. A választmány kezeli az egyesület bevételeit s kiadásait, ezen fölül minden évben kimutatja a pénztári állapotot, hogy így tudható legyen, hány részvény fog sorshuzásra kerülni; ugyan csak a választmány adja bérbe a társulat lakásait, kocs-máját. Az épületek az alapszabályok értelmében szüntelenül biztositatnak, melylyel egyuttal azon üdvös intézkedés tétetett, miszerint az egyesület javai felosztás esetére a vasárnapi iskolára fordítandók vagy ha már az volna, más hasonló célra. A tagok kétfélék, u. m. rendesek és rendkívüliek. A tagsági díj evenkint 4 frt. de a vidékiek csak felét fizetik

ennek. Az egyletből kilépő tagok nem tarthatnak igényt a befizetett díjak visszakapására; a ki pedig az egyletet szóval vagy tetteleg megbecsteleníti, habár részvényes legyen is, az tagnak soha többé fel nem vétethetik. A rendes és nem rendes tagok jogai különbözők s csak az elsők tekintetnek az egylet tulajdonosainak, míg ellenben az utóbbiak vendéget nem vihetnek be, olyakat t. i. kik nem helybeliek, minthogy az itt lakó nem tagok vendégkép sem látogathatják a termeket és a kertet. Az egylet épületéhez egy igen csinos kert is áll a közönség használatára, hol nyáron majdnem mindennap zene van. E leírt egyleten kívül még más két társas kör is létezik a városban s ez eléggé bizonyítja, mikép a kanizsaiak társaséletileg sok más városon kitesznek.

A takarékpénztár pénzviszonyairól s kezeléséről nem szólhatok, mert ezekre nézve nem nyerhettem adatokat, jóllehet több ízben tettem érte lépést, úgy szinte a városi kórház felől is sajnáltak vagy jobban mondva resteltek felvilágosítást adni.

Van két jól felszerelt gyógytárunk. Az orvosok száma jóformán meghaladja a 12t, kik közül Kremzir, Traupmann, Schreyer, Juhász, és Tersánczki urakat dicsérettel emelhetem ki. Tersánczkit az irodalom körül is élénken látjuk mozogni, s reményünk van, hogy jó hirben álló „Községi orvos“ czimű szakkönyvét nem sokára egy újabb e nemű fogja követni.

Schreyer bő nyelvismereténél fogva sikerült angol és francia fordításokat szokott közölni. Augenföld orvos ur pedig arról nevezetes, hogy a legmaka csabb hideglelést huszonnégy óra alatt eltávolítja, s különben is igen humánus és szorgalmas emberként ismerik betegei.

Ügyvédek legujabb időben igen megszapordtak, ugyannyira, hogy ma holnap folyamodni fognak felsőbb helyre — közönségért. Ezekbe nem merek bekapcsolódni, mert az ügyvédek igen veszedelmes emberek, s még utóbb azt is eldisputálnák, hogy én vagyok én.

Az épületek nagy mértékben gyarapodnak; majd minden évben 10—15 csinos lak készül el a város díszére, s ez mindenestre elég a lakosság arányához. Különösen ajánlom a vidékiek figyelmébe a vasuti pályafőt, mely nagyszerűségében fölülmulja a pestit és bécsit. Hihetlen gyorsasággal készült el itt minden. Alig kaptak bele az építkezésbe ez előtt két évvel, s most a nagy kiterjedésű indóházon és raktárakon kívül ott áll egymással szemközt a két roppant palota, melyek minden fővárosnak becsületére válnának.

Sétáterre még neu terjedt ki a városi előljárátság gondja hihetőleg azért, mivel két korcsmakert van a közönség használatára, úgy, de ily közhelyre nem igen örömet megy a miveltebb nő az ott más jóra való emberek helyét foglaló dajkák és ripőkök közé, hol a kellemetlen érintkezésen kívül még annak is kivannak éve, hogy valami rózsás kedvű vidéki vendég által per „kincsem-galambom“ fognak tituláltatni, mint ez már igen sokszor megesett; tehát csupán nők iránti gyengédségből is illenék e részben gondoskodni, a helyett hogy beérjük azzal, hogy hisz mi férfiak ugyis elserezgetünk a hüvösön.

Eszmelánczolatnál fogva nem hagyhatom érintetlenül a vadászkeretet, mint az emberi szorgalom egyik remekpéldányát; alig van ez 15 öl széles, s vagy tizszer annyi hosszú, s benne a szűk tér daczára a legmeglepőbb, a legdusabb változatosságra találunk

Az ezerfélekép összeállítottkézházak (Lusthaus), bámulatos ügyességgel és roppant fáradsággal építet várromok, s még most is épségben levő remetelakok, függő hidak, tekervényes utak, lépten-nyomon váltják fel egymást, s valóban sirhat az emberlelke látva annak szomorú végpusztulását. Előbbi gazdája sajátkezüleg fáradhatlanul munkálódott rajta, s ugyszólván, egész életét vagyónát reá szentelte, hogy legyen a csavargó inas gyermekeknek mit elrontani. Uton- utfélen hevernek a szép mithologiai alakok maradványai. Itt Diannát találjuk fejetlenül, amott Vestát orratlanul, s több ezekhez hasonló allegorikus szobrokat, mind-mind az enyészet bélyegével. Továbbá a meszeszetájakról nagy költséggel hozatott obeliszek és doriai oszloptöredékek arabeskjei zuzvák le erőszakosan, míg a völgyből régi kövek végei szürkülnek ki; róluk hiányzik az évszám, de ott ama bicska helye, melyet a sipnak valót vagdaló gézenguz köszörülés által hagyott rajt, s így tovább.

Kár, hogy pietisztikusabb érzelmű tulajdonosa nincs a mostaninál, ki bárki legyen is, tehetne a becses műemlékek érdekében annyit, hogy legalább sövényén keresztül ne engedne nyilvános utat.

Fogadóból nem szenvedünk szükségét, sőt válogathatunk, mint róka a vadkörteben, csakhogy egyik drágább a másiknál, s egyikben gorombábbak a pinczerek mint a másokban, azért hát a 7 közül keressük ki a jobbakat, például a „Zöldfát“ és „Szarvas“t, melyek közül az elsőt kényelmes szállások tekintetében a „Szarvas“nak elébe tehetni. E fogadó bérlője Neusiedler ur már csak azért is megérdemlené a közönség pártolását, mivel jótékony czélokra mindig ingyen

szokta a termet átengedni, s üzlete után személyesen is utána látván, vendégei a legnagyobb készséggel és pontossággal láttatnak el.

A „Sashoz“ czimzett vendéglőben valóságos patriarchalis élet van. Itt szokott egybegyülni a helybeli polgárság; sajtóságos az, mikép látogatói évről évre változatlanul hűek e tanyához s igen ritkán történik meg, hogy közölök valaki más fogadóba emigráljon, Ugy hiszem, ehhez nem kell commentár.

Reindl és Kohn urak kávéházai semmi kívánni valót sem hagynak hátra, csak azt, hogy a különben igen jó kávé egy krajczárral olcsóbban adnák s a kis gyűszű forma csészéket valamivel nagyobbakkal cserélnék ki.

